

אורלי אלבק

קיטוע הרצף התחבירי בלשון המקרא

בעברית לרבדיה יש אפשרויות מגוונות לסידור המילים במשפט, ואולם לרוב המילים מסודרות ביחידות תחביריות שלמות: המשלימים באים סמוך לגרעיניהם, והרכיבים מאוחדים באים בסמיכות זה לזה. קריאה בלשון המקרא מעלה שלעיתים מזומנות נקטע הרצף התחבירי ורכיבים מתרחקים ממקומם הצפוי. במאמר זה אתאר את התופעה על פי פרקי פרוזה מספרי המקרא המוקדמים ועל פי דוגמות מזדמנות ואמיין את הדוגמות לסוגיהן. אטען שהתופעה מאפיינת את הלשון הדבורה, ואציע כמה הסברים לתרומתו של הקיטוע התחבירי לסיפור המקראי, כולם קשורים למאפייני הלשון הדבורה. לדעתי אין הקיטוע נובע מכתובה מרושלת של הסופר, אלא הוא משמש אותו כדי להחיות את הסיפור ומאפשר לקורא לחוות אותו בדרך בלתי-אמצעית.

1. מבוא

בלשון המקרא כברבדים מאוחדים של העברית יש אפשרויות מגוונות לסידור המילים במשפט. במשפט טבעי, כלומר משפט לא-מסומן,¹ יבואו הרכיבים בסדר אופייני, ובתנאי שיח מסוימים, לדוגמה מיקוד או הדגשה, הם יסודרו בסדר אחר.² קריאה בפרקי המקרא מתוך התבוננות במבנה המשפטים מעלה שבדרך כלל המשפט מורכב מיחידות תחביריות שלמות הבאות בסדר המקובל והצפוי,³ אך לעיתים רצף הרכיבים

*ראשיתו של המאמר בהרצאה שנשאתי בקונגרס ה-16 למדעי היהדות בשנת תשע"ג. אני מודה מאוד לפרופ' שמואל פסברג על עידודו ועל הערותיו המועילות.

¹ מסומן ולא-מסומן הם המונחים העבריים שאישרה האקדמיה ללשון העברית בשנת תשע"ה תמורת המונחים marked ו-unmarked.

² לדוגמה, הסדר הלא-מסומן במשפט הפועלי במקרא הוא VSO (פועל, נושא, משלימים), ויש הטוענים שהוא SVO (נושא, פועל, משלימים). בעברית הישראלית הסדר הלא-מסומן הוא SVO (נושא, פועל, משלימים). ראו דיון על לשון המקרא אצל מושבי (Moshavi, 2010; Moshavi, 2013), וההפניות שם, וראו דיון על העברית הישראלית אצל שורצולד (Schwarzwal, 2006), בייחוד עמ' 361, שורצולד, 2010, בייחוד עמ' 210, ושורצולד, תשס"ה, בייחוד עמ' סח-סט).

³ במבנה תחבירי מקובל בעברית המשפטים בנויים במבנה מזדמנות של יחידות תחביריות שלמות, כלומר יחידות שבהן גרעין ומשלימים הסמוכים אליו, או יחידות של רכיבים מאוחדים סמוכים. יחידות תחביריות מסוימות, לדוגמה הצירוף הפועלי, עשויות להיקטע הן בלשון המקרא והן בעברית הישראלית [במשפט בראשית בראשית אלקים את השמים ואת הארץ (בראשית א, א) קוטע הנושא אלוהים את הצירוף הפועלי. גם במשפט 'בשנת תשי"ג (1953) קיבלה הכנסת את חוק המוסד העליון ללשון העברית' (מתוך אתר האקדמיה ללשון העברית) קוטע הנושא הכנסת את הצירוף הפועלי]. על הסדר האופייני של הרכיבים בלשון המקרא ראו Waltke & O'connor, 1990, עמ' 53.

המקובל נקטע, כלומר משלימי הגרעין אינם באים במקומם הצפוי אחריו, או רכיבים מאוחדים אינם באים בסמיכות זה לזה. במשפטים שנקטע בהם הרצף, אפשר שרכיבים ינדדו ממקומם הצפוי, אפשר שרכיבים צפויים יישמטו, ואפשר שיתווספו רכיבים – ובכל אלה הסדר הצפוי מופר. הקורא את לשון המקרא ב'עיניים' של דובר העברית הישראלית הכתובה⁴ עשוי להתקשות לעיתים לפרש את המשפטים הבנויים במבנה תחבירי קטוע.⁵ מפרשים מסורתיים ומפרשים מודרניים הצביעו על תופעת הקיטוע התחבירי והשתמשו בה ככלי פרשני.⁶ היבטים שונים של קטיעת הרצף התחבירי נזכרו במקורות חז"ל ובמקורות מתקופת הגאונים,⁷ אצל מפרשים ומדקדקים מימי הביניים, בהם אבן ג'נאח,⁸ רש"י ואבן עזרא,⁹ ואצל מפרשים בעת החדשה.

⁴ בעברית הישראלית הכתובה נכללים טקסטים עיוניים הנכתבים בדורנו, ולשון הסיפר בטקסטים הספרותיים. על ההבחנה בין לשון הסיפר, הלשון שבה מתאר הסופר את ההתרחשות בסיפור, את הנוף וכיוצא באלה, ובין לשון הדיבר, הלשון שהסופר שם בפי הדמויות; ראו שראל, תשנ"ח.

⁵ בהיבטים אחדים של הפער בין הלשון העברית הישראלית ובין רובדי הלשון העברית הקודמים דנתי במאמר קודם; ראו אלבק, תש"ע.

⁶ יש דוגמות רבות שבהן קושרים הפרשנים המסורתיים רכיבים רחוקים זה מזה ומוסיפים רכיבים חסרים, ומהן אפשר ללמוד שתופעת קטיעת הרצף התחבירי הייתה מוכרת להם היטב. לדוגמה, ידוע שהפרשנים התחבטו בפירוש הפסוקים וְגַר אֶלֶיהֶם טָרַם יִכְפֶּה וְשִׁמוּאֵל שָׁכַב בְּהִיכַל יְהוָה אֲשֶׁר־שָׁם אֲרוֹן אֱלֹהִים וַיִּקְרָא יְהוָה אֶל־שִׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר הֲגַנִּי (שמואל א ג, ג-ד) כי התיאור ששמואל שכב בקודש הקודשים היה תמוה בעיניהם. הפרשנים הציעו להסב את הצירוף **בהיכל ה'** לפועל **יכבה** (רב נחמן בבבלי, קידושין עח, ע"ב) או לפועל **ויקרא** שאחריו, כלומר הקריאה של ה' לשמואל הייתה בהיכל ה' (בעל מצודת דוד), או להוסיף את הצירוף **בעזרת הלויים** – 'ושמואל שכב + בעזרת הלויים + בהיכל ה'... (רש"י ותרגום יונתן). גם הפרשנים בעת החדשה עוסקים בתופעה – יש בהם שפירשו כפרשנים המסורתיים, ויש בהם (פרשני ICC לדוגמה) שראו בה עדות לתוספות מאוחרות או עדות לכישוריו הלקויים של הסופר. אביא כמה מפירושיהם בדיון בדוגמות להלן.

⁷ לדוגמה, הכלל 'סרס המקרא ודרשהו', המשמש את רש"י בפירושו לפסוקים קטועי רצף, כבר נזכר במקורות חז"ל. ראו דוגמות אצל גמליאל, תש"ע, עמ' 170–172. השמטת רכיבים נמנית עם שלושים ושתיים המידות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי – מדרש מתקופת הגאונים – והיא מכונה שם 'דרך קצרה'. ראו חרל"פ, תשס"ג.

⁸ ראו אבן-ג'נאח, תשכ"ד, עמודים שנט-שסח.

⁹ בהערותיו של רש"י על קטיעת הרצף דן גמליאל, תש"ע, בייחוד עמ' 170–184, 195–196; על אברהם אבן עזרא ועל דרך הקיצור במקרא על פי חיבורי הדקדוק בימי הביניים ראו חרל"פ, תשנ"ט, בייחוד עמ' 190–196, 204–207, 215, 217, וכן חרל"פ, תשס"ג.

במאמר זה אדגים את סוגי הקיטוע התחבירי ואדון בתכליותיו. אטען שזיהוי הקיטוע ושחזור המשפט הצפוי הוא כלי פרשני מועיל. שכיחותו הרבה יחסית של הקיטוע התחבירי במקרא מחייבת את הקורא להכיר את התופעה ולהביאה בחשבון כשמתעורר קושי פרשני.

המאמר מבוסס על ממצאים מכחמישים פרקי סיפורת¹⁰ מן הספרים המוקדמים: בראשית, פרקים א–ה, לז–ג [להוציא הפסוקים המתארים את שמות היורדים מצרימה (מו, ה–כז) וכן הפסוקים המתארים את ברכת יעקב (ט, א–כז)]; שמות, פרקים ו–י; ספר יהושע (להוציא הפרקים שיש בהם תבנית חוזרת – רוב הפרקים יג–טז, הפרקים יח–יט, פרק כא); שמואל א פרקים ו–י,¹¹ מלכים א, פרקים יא–טו. כמעט בכל פרק מצאתי לפחות משפט או שניים שנקטע בהם הרצף. נוסף על אלה ניתחתי דוגמות מזדמנות.¹² כאמור התמקדתי בקיטוע הרצף התחבירי מן הסוגים שאינם מקובלים בעברית הישראלית.

2. תיאור הקיטוע התחבירי בלשון המקרא בספרות המחקר

תופעת הקיטוע התחבירי לא תוארה תיאור שיטתי בספרי תחביר לשון המקרא. מהתיאור בספרים אלה אפשר להתרשם שהיחידות התחביריות שלמות בדרך כלל כפי שצינתי במבוא.¹³ תופעת הרכיבים הבאים שלא במקומם הצפוי, נדונה בספרות המחקר במסגרת הדיון בסדר המילים ובמאפייני השיח של סדר המילים (Moshavi, 2010; Moshavi, 2013) וההפניות (שם).

בקטיעת הרצף התחבירי עסקו גוטשטיין (Gottstein, 1949), הולמסטט (Holmstedt, 2001; Holmstedt, 2014), מושבי (תשס"ט), מירסקי (תשנ"ט), צבי (Zewi, 1999), קוגוט (תשס"ב),

¹⁰ לא בדקתי פרקי שירה ופרקי נבואה כי הנחתי שיש מתאם הפוך בין המטען הרגשי שיש לטקסט ובין המבנה הסדור שלו.

¹¹ הטקסט בספר שמואל, כפי שהוא מונח לפנינו בנוסח המקרא, נחשב לטקסט שחלו בו שינויים רבים. הדבר בולט במיוחד כשמשווים אותו לתרגומים קדומים ולקטעים שנמצאו בקומראן. דרייבר חושב שחלו בו שיבושים רבים (corruptions כלשונו), והוא הציע לתקנו (ראו Driver, 1890). בקורפוס שלי כללתי רק חמישה פרקים מתוך שמואל א, ולא מצאתי שהקיטוע התחבירי בלט בהם במיוחד.

¹² אני מודה מקרב לב לעמיתי הרב ד"ר אפרים הלבני על הדוגמות הרבות שהביא לידיעתי וגם על המאמר של שטיינר שציטטתי בהמשך.

¹³ הינה דוגמה: פסברג מציין ש'שם תואר המשמש לוואי בא אחרי הגרעין שלו' ומדגים רק שמות תואר הבאים במקומם הצפוי אחרי גרעיניהם (פסברג, תשע"ט, סעיף 132), וכך גם Joüon & Muraoka, 1996, סעיף 141. תיאור דומה תואר משפט הזיקה (פסברג, שם, סעיפים 360–373, Joüon & Muraoka, 1996, סעיף 158).

רוטנברג (תשל"ט). כמה מהם עסקו בסוגים שונים של קיטוע הרצף התחבירי, בהם סוגים המשמשים גם בעברית הישראלית (לדוגמה, משפט ייחוד, ¹⁴ גלגול מקדים, ¹⁵ הקדמת המשלים לפועל¹⁶), ובהם סוגים שאינם משמשים בה (לדוגמה, הפרדה בין רכיבים מאוחים,¹⁷ הפרדה בין משלימים מסוגים שונים לגרעיניהם השמניים,¹⁸ השמטת רכיבים¹⁹ והוספת רכיבים²⁰). החוקרים תולים את קטיעת הרצף במאפייני השיח של הטקסט כגון מחשבת משנה של הכותב (Zewi, 1999; Gottstein, 1949; מושבי, תשס"ט; Holmstedt, 2014) וגם בהגווי²¹ סגנון של הסופר המקראי (Zewi, שם).

זיהוי הקיטוע התחבירי ושחזור המשפט הלא-מקוטע עשויים לחשוף לפני הקורא משמעויות

שאינן ניכרות בקריאה רצופה של פסוקי המקרא. הינה דוגמה שמדגים הולמסטט (Holmstedt, 2001):

¹⁴ הינה דוגמת: בראשית מז, ז: **וַאֲנִי בְּבֹאֵי מִפְּזֹן מְתֵהָ עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ פְּנֵעַן בְּדָרָה בְּעוֹד כְּבַרְתָּ אֶרֶץ לְבֵא אֶפְרָתָה וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדָרָה אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לָחֶם (Zewi, 1999, עמ' 84); בראשית ג, יב: **וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נִתְּנָה־לִי מִן־הָעֵץ וְאָכַל (Holmstedt, 2014, עמ' 111).****

¹⁵ הינה דוגמה: בראשית לא, ה: **וַיֹּאמֶר לָקֵן רָאָה אֲנֹכִי אֶת־פְּנֵי אַבְיָהוּן כִּי־אֵינְנִי אֵלַי כְּתָמֵל שְׁלֹשָׁם וְאֵלַי אֲבִי הִנֵּה עִמָּדִי: (Zewi, 1999, עמ' 86).**

¹⁶ הינה דוגמות: בראשית כד, מה: **אֲנִי טָרַם אֲכַלָּה לְדַבָּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכִנְיָה עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעֵנָה וַתִּשָּׂאֵב וַאֲמַר אֵלֶיהָ הַשְׂקִינִי נָא (Zewi, שם, עמ' 87); בראשית ו, ט: **אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלְקֶה־נֹחַ (Holmstedt, 2014, עמ' 111).****

¹⁷ הינה דוגמות: במדבר יג, כג: **וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֲשֶׁפֶל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּרָה וְאֲשֶׁפֶל עֲנָבִים אֲחָד וַיִּשְׂאָהוּ בְּמֹוט בְּשָׁנָיִם וּמִן־הָרְמָנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים (Gottstein, 1949, עמ' 36); שופטים יח, כד: **אֵת אֱלֹהֵי אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי לְקַחְתֶּם וְאֵת הַכֹּהֵן וְתִלְכוּ (גוטשטיין, שם, עמוד 37; Zewi, 1999, עמ' 89).** לו נכתבו הפסוקים על פי תחביר העברית הישראלית, היו נכתבים כך: ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים ומן הרמנים ומן התאנים וישאאו במוט בשנים; את אלהי אשר עשיתי ואת הכהן לקחתם ותלכו.**

¹⁸ הינה דוגמות: בראשית יד, יב: **וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רַכְשׁוֹ בְּרִיאַתִי אַבְרָם וַיִּלְכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בְּסֶדֶם (Gottstein, 1949, עמ' 36; Zewi, 1999, עמ' 91); בראשית כד, טו: **וַיְהִי־הוּא טָרַם פֶּלֶה לְדַבָּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יִלְדָה לְבַתוֹאֵל בְּן־מִלְכָה אֲשֶׁת נַחֹר אֶתִי אַבְרָהָם וְכִנְיָה עַל־שִׁכְמָהּ; יְהוֹשֻׁעַ כד, יב: **וְאֲשַׁלַּח לְפָנֵיכֶם אֶת־הַצְּרִעָה וַתִּגְרָשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמֹרִי לֹא בְסֶרְבֶּה וְלֹא בְקִשְׁתָּהּ (Holmstedt, 2014, עמ' 133–141).** בעברית הישראלית היו הפסוקים נכתבים כך: וייקחו את לוט בן אחי אברהם ואת רכשו; והנה רבקה אשר ילדה לבתואל, יוצאת; ותגרש אותם, (את) שני מלכי האמורי, מפניכם. קוגוט (תש"ם, עמ' 16) מציע לפסוק בבראשית כד טו שתי אפשרויות ניתוח לסיומת המילה רכשו – סיומת יחסה או כינוי במקום נסמך – כלומר יש לקרוא רכוש בן אחי אברהם, ולפיכך אפשר שאין כאן קיטוע.****

¹⁹ השמטת משלימים מוצרכים מתוארת אצל קוגוט (תשס"ב, עמ' 133–140).

²⁰ חזרה על רכיבים ליצירת מאמר מוסגר מתוארת אצל מירסקי (תשנ"ט, עמ' 87).

²¹ הַגְּוִי הוּא הַחֲלוּפָה שֶׁקַבְעָה הָאֲקָדְמִיָּה לְלִשׁוֹן הָעִבְרִית בְּשָׁנַת תִּשְׁס"ט תְּמוּרַת וְרִיאַצִּיָּה.

הגה עשיתי כדבריה הגה נתתי לה לב חכם ונבון אשר כמוה לא־היה לפניך ואחריה לא־יקום

כמוה וגם אשר לא־שאלת נתתי לה גם־עשר גם־כבוד אשר לא־היה כמוה איש במלכים

פְּלִינְיָהּ (מלכים א ג, יב–יג)

הולמסטט מציע שלא לנתח את הפסוקיות המובלטות כתיאורי תוצאה, כלומר לאחר שה' ייתן לשלמה לב חכם ונבון וגם עושר וכבוד, הוא יהיה מלך מיוחד, אלא כפסוקיות לוואי של כינוי הגוף הנמצא בצירוף היחס לך, כך:

נתתי לך (= ל אתה) – אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך – לב חכם ונבון

נתתי לך (= ל אתה) – אשר לא היה כמוך איש במלכים כל ימך – גם עושר גם כבוד

על פי הניתוח הזה פסוקיות הלוואי מצטרפות לשם זוקק המרוחק מהן, והמשמעות העולה מן הניתוח הזה היא ששלמה היה מלך מיוחד עוד לפני שה' מילא את בקשתו ואף הוסיף לו את מה שלא ביקש. הינה כי כן זיהוי הקיטוע התחבירי חושף פרשנות אחרת של הפסוקים, פרשנות שאינה ניכרת בקריאה רצופה של הפסוקים.²²

כאמור התופעה הייתה ידועה לפרשנים בכל הדורות, וגם החוקרים עסקו בה בצורה מזדמנת. תיאור רחב של התופעה, הכולל נדידת רכיבים, הוספת רכיבים והשמטת רכיבים, תיאר רוטנברג בספרו,²³ אבל הוא לא נקט כלים בלשניים מקובלים.

במאמרי אציג משפטים שיש בהם קיטוע תחבירי, על פי בדיקה שיטתית של הקורפוס, ואמין אותם לסוגיהם. מובן שבחשיפת הקיטוע התחבירי ככלי שנוקט המספר המקראי מעיד החוקר שהוא רואה בפרקי המקרא **טקסט לכיד**, כלומר טקסט שנכתב כיחידה סיפורית רצופה, ואין הוא נדרש לטעון שנוספו לטקסט תוספות למיניהן ש'שיבשו' אותו.²⁴

3. קטיעת הרצף התחבירי המקובל

²² מעניין לציין שרבי יוסף קרא, רד"ק, בעל מצודת דוד וגם הרטום מפרשים שהצירוף **כל ימך** מוסב על צירופים קודמים (**גם עושר גם כבוד** או **נתתי לך**), כלומר 'תיהנה מן המתנות שתקבל כל ימך'. לא סביר שהצירוף **כל ימך** משלים את הצירוף הסמוך **אשר לא היה כמוך איש במלכים** שהרי בימי חייו של שלמה לא היו מלכים אחרים.

²³ ראו רוטנברג, תשל"ט, בייחוד עמ' 41–95.

²⁴ ראו את ביקורתו של Gottstein, 1949, על טענת התוספות המאוחרות (עמ' 35).

3.1 נדידת רכיבים

רכיבים עשויים לנדוד ממקומם התחבירי הצפוי – רכיב נודד לעמדה רחוקה אחרי הרכיב הקשור אליו או לפניו, וביניהם באים רכיבים אחרים, ובעקבות הנדידה נוצר קיטוע של הרצף התחבירי.

3.1.1 נדידת לוואי שם התואר לעמדה מרוחקת אחרי הגרעין

(1) וַיְהִי בְרֹד וְאִשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבְּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כְּמֵהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז

הַיְתָה לְגוֹי (שמות ט, כד)

צירוף שם התואר **כבד מאוד** אינו סמוך לגרעינו **ברד**, הבא בתחילה.

סביר שהצירוף התוארי אינו משלים את שם העצם **הברד** הצמוד אליו כי אין ביניהם התאם בידוע.²⁵ יש במקרא מעט דוגמות שבהן אין התאם בין שם העצם והלוואי, אבל יש בהן ייחוד כלשהו, למשל הלוואי הוא זה (דברנו זה, יהושע ב, כ) או **אחר** (אחיהם אחר, בראשית מג, יד), או באה לפניו מילת השלילה **לא** (הגוי לא נכסף, צפניה ב, א).²⁶

ואולי אפשר להשאיר את הצירוף במקומו ולשחזר רכיב שהושמט – ויהי ברד ואש מתלקחת

בתוך הברד + **ברד** + כבד מאוד. מבנים שבהם רכיב תחבירי משמש בשני צירופים, משמשים במקרא.²⁷

הצירוף **כבד מאוד** בא גם בתיאור מכת הדבר ומכת הארבה. בתיאור הדבר הוא צמוד לגרעינו – דבר כבד מאוד, ובתיאור הארבה נדד ממקומו:

וַיֵּעַל הָאֲרָבָה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכָל גְבוּל מִצְרַיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵּן אֲרָבָה כְּמֵהוּ

וְאַתְרֵיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן (שמות י, יד)

ואם לא נדד ממקומו, אולי הוא משמש תיאור מצב לפועל **וינח**.²⁸

גם בסיפור על שני החלומות של פרעה באים שמות התואר בריחוק מגרעיניהם:

והָיָה שִׁבְעַת פְּרוֹת אֲחֵרוֹת עֲלֹת אֲחֵרֵיהֶן מִן־הַיָּאֵר רְעוֹת מְרָאָה וְדָקוֹת בְּשׂוֹר וְנִמְעַמְדָּנָה אֲצֵל הַפְּרוֹת עַל־שֵׁפֶת

הַיָּאֵר (בראשית מא, ג) [והשוו לפסוק הבא: וַתֵּאכְלֶנָה הַפְּרוֹת הַמְרָאָה וְדָקוֹת הַבְּשׂוֹר אֶת שִׁבְעַת הַפְּרוֹת

יֶפֶת הַמְרָאָה וְהַבְּרִיאֹת נִיִּיקָן פְּרָעָה (שם, ד)]

²⁵ גם האתנח שבמילה הברד אינו תומך באפשרות זו.

²⁶ ראו Joüon & Muraoka, 1996, סעיפים 138f-g.

²⁷ ראו הדיון בהשמטת רכיבים בפרק 3.2 להלן.

²⁸ ואולם האתנח שבא במילה מצרים אינו תומך באפשרות הזאת.

וַיִּשְׁלַח וַיִּתְּלֵם וְהִגִּית וְהִגִּה שָׁבַע שְׂבָלִים עֲלוֹת בְּקִנְיָה אֶחָד בְּרִיאֹת וְטָבוֹת (שם, ה) [והשוו לפסוק הסמוך: וַתְּבַלְעֵנָה הַשְּׂבָלִים הַדִּלְקוֹת אֶת שְׁבַע הַשְּׂבָלִים הַבְּרִיאֹת וְהַמְּלֹאֹת וַיִּקְצַץ פְּרָעָה וְהִגִּה תְּלוֹם (שם, ז)]

ניתוח המשלימים כתיאורי מצב מסתבר פחות לאור ההשוואה עם ההיקריות האחרות בסיפור החלומות, שבהן באים שמות התואר צמוד לגרעיניהם.

3.1.2 נדידת צירוף יחס לעמדה מרוחקת אחרי הגרעין

אבן ג'נאח, אבן עזרא ורמב"ן דנו בפסוק שבו בא המשלים סמוך לרכיב אחר העשוי להתפרש כגרעינו:
(2) דָּבָר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִמְרַתְּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יִקְרִיב מִכֶּם קִרְבָּן לִיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבְּקָר וּמִן־הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת־קִרְבְּנֵיכֶם (ויקרא א, ב)
הם טוענים שהצירוף משלים את הרכיב **אדם** הבא בריחוק ממנו – אָדָם מִכֶּם כִּי יִקְרִיב – ולא את הפועל הסמוך אליו.²⁹

(3) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּאָּנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּנְעָקוּ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה (שמות ב, כג)
מסדר הרכיבים בפסוק עולה שצירוף היחס **מן העבדה** משלים את הפועל, כלומר הצירוף הוא מיטונימי, ושיעורו הוא אפוא 'שוועת בני ישראל עולה ממקום העבודה'.³⁰ קאסוטו (תשכ"ט, עמ' 16) מפרש 'ממקום עבודתם ומתוך סבל עבודתם', כלומר הצירוף משלים את הפועל. אבל אפשר שהצירוף משלים את הצירוף השמני **שׁוֹעֲתָם** המרוחק ממנו – וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם מִן הָעֲבֹדָה אֶל הָאֱלֹהִים. פירוש דומה הציע הרטום לפסוק הזה:

(4) וַיֹּאמֶר יְהוָה רְאֵה רָאִיתִי אֶת־עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נַגְשָׁיו כִּי יִדְעֹתִי אֶת־מַכָּאֲבָיו (שמות ג, ז)

²⁹ ראו אבן ג'נאח, תשכ"ד, עמ' שנט; אבן עזרא על אתר ורמב"ן על אתר. אבן עזרא מציע גם פירוש אחר שלפיו המשלים נשאר במקומו, ואין הכוונה לקורבן מקרבכם אלא לקורבן הממומן בממונכם (ראו הדיון אצל חרל"פ, תשנ"ט, עמ' 205).

³⁰ שימוש מיטונימי כזה מוכר גם בעברית הישראלית, למשל 'אבא הלך לעבודה' מתוך שיר ערש מאת יחיאל היילפרין.

לדעתו שיעור הפסוק הוא 'שמעתי את צעקתם מפני נוגשיו'. כלומר צירוף היחס **מפני נגשיו** משלים את הצירוף **צעקתם** המרוחק ממנו ולא את הפועל **שמעתי** הסמוך אליו.

לעיתים הפרשנים משתמשים בקיטוע כדי לפרש מקראות שהסדר הבא בהם עלול להטעות. הינה שלוש דוגמות לפירושים המסתמכים על נדידת צירופים:

(5) וְאֵת מִשְׁתַּת אֶהְרֹן וּמִשְׁתַּת בְּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה בְּיוֹם הַקָּרִיב אַתֶּם לְכַהֵן לַיהוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לְתַת

לָהֶם בְּיוֹם מִשְׁחֹו אַתֶּם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲקַת עוֹלָם לְדֹרֹתָם (ויקרא ז, לה–לו)

את מי משלים צירוף היחס המובלט? אבן עזרא (על אתר) מציע לשנות את מילת היחס ל'מן', כלומר ה' ציווה לתת לכוהנים את חלקיהם מיום מושחו אותם. לפי פירושו זה הצירוף נשאר במקומו ומצטרף לשם הפועל **לתת**. רמב"ן מציע לצרף את הצירוף לפועל **ציווה**. זה לשונו: שיעורו אשר צוה ה' **ביום משחו אותם** לתת להם מאת בני ישראל חוקת עולם (רמב"ן על אתר). אם כן צירוף היחס, שהיה אמור להשלים את **ציווה**, נדד ממקומו, ובפסוק הוא משלים לכאורה את **לתת**. שיעור הפסוק הוא אפוא שהציווי ניתן ביום המשיחה.

(6) וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיְגִלִּינוּ עָלֵינוּ אֶת־כָּל־הַעֲוָה לְהוֹצִיא דָבָר

עַל־הָאָרֶץ (במדבר יד, לו)

רמב"ן (ר' משה בן מנחם [משה מנדלסון]) מציע לסרס את המקרא, כלומר לצרף את צירוף שם הפועל המובלט לפועל **וישובו** כי רק המרגלים הוציאו את דיבת הארץ רעה ולא כל העדה.

(7) הֲלוֹא קִצְר־חֲטִיִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וַיִּתֶּן קִלּוֹת וַיִּמְטֵר וַיִּדְעוּ וַיֵּרְאוּ כִּי־רַעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר

עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לְשֹׂאֵל לָכֶם מֶלֶךְ (שמואל א יב, יז)

אברבנאל על אתר מציע לצרף את צירוף היחס **בעיני ה'** לשם התואר **רבה** ומסביר שהבקשה למלך היא רעה רבה בעיני ה': 'ובזה תראו כי רעתכם רבה בעיני השם אשר עשיתם לשאול לכם מלך עם היות שנתנו אליכם. ואמרו כי רעתכם רבה בעיני השם אינו נאמר על החטא כי אם שעשו לנפשם רעה גדולה בשאלם מלך להיותו דבר מזיק מאד, ולזה אמר בעיני ה', רוצה לומר עם שאתם לא תראו עתה הרע וההפסד אשר ימשך מהמלך, הנה בעיני השם שהוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות הוא רואה ההיזק שיבא אליכם מהמלך'. מלבי"ם מצרף את צירוף היחס לפועל **עשיתם**: 'רצה לומר שעשיתם נגד עיני ה' והשגחתו עליכם'.

בשתי ההצעות בא פירוט לרעתכם אחרי הנשוא רבה, סדר שמעיד על מחשבת משנה – אחרי הנשוא המשפט אמור להסתיים, אבל אז נזכר המספר שעליו להסביר מה היא הרעה, שהיא גרעין הנושא. בניסוח ערוך, שבו היחידות באות בשלמותן, יש לצפות לסדר שבו פירוט הרעה יבוא מייד אחריה, פסוקית הזיקה תבוא מייד אחרי הצירוף השמני, וצירוף היחס בעיני ה' יבוא מייד אחרי הגרעין שהוא משלים:

הָלוֹא קָצִיר חֲטִים הַיּוֹם אֶקְרָא אֵל ה' וַיִּתֵּן קִלּוֹת וּמָטָר וַדְּעוּ וּרְאוּ פִי רַעַתְכֶם לְשֹׂאֵל לְכֶם מִלֶּךְ אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם רַבָּה בְּעֵינֵי ה' (כך לפי אברבנאל);
הָלוֹא קָצִיר חֲטִים הַיּוֹם אֶקְרָא אֵל ה' וַיִּתֵּן קִלּוֹת וּמָטָר וַדְּעוּ וּרְאוּ פִי רַעַתְכֶם לְשֹׂאֵל לְכֶם מִלֶּךְ אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם בְּעֵינֵי ה' רַבָּה (כך לפי מלבי"ם).

3.1.3 נדידת פסוקית לוואי זיקה לעמדה מרוחקת אחרי הגרעין

סוג זה של נדידת רכיבים כבר נדון אצל המפרשים וגם אצל החוקרים.³¹ הינה דוגמה:

(8) וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל אֶל־דָּוִד הֲגַד הַגִּיד לְנוּ פִי נִמְצְאוּ הָאֲתֹנוֹת וְאֶת־דָּבָר הַמְּלוּכָה לֹא־הֲגִיד לּוֹ אֲשֶׁר אָמַר שְׂמוּאֵל (שמואל א' י, טז)

הקורא את הפסוק על פי סדר המילים המצוי בו, יכול לפרש ששואל לא סיפר על דבר המלוכה (כ)אשר אמר לו שמואל. כך פירש הרטום (1960, על אתר). רש"י ייחס לשואל דרך צניעות, כלומר הוא לא מצא בפסוקית את הסיבה להימנעות של שואל מלספר את דבר המלוכה, ולכן הציע הסבר חוץ־טקסטואלי. גם הרטום (שם) הציע את הפירוש הזה לצד הפירוש הקודם. מפירוש זה עולה שהפסוקית המובלטת משלימה את הצירוף דבר המלוכה, כלומר שיעור הכתוב הוא: ואת דבר המלוכה אשר אמר שמואל לא הגיד לו. אומנם אפשר שהפסוקית משלימה את הפועל הקרוב אליה, אבל ייחוסה למשלים המרוחק ממנה מסתברת יותר הן משום שמילת הקישור אשר מתאימה לפסוקית לוואי,³² והן משום שלא מצאנו את הוראתו של

³¹ Holmstedt, 2001; Zewi, 1999; Gottstein, 1949.

³² ואולי משמשת אשר במשמע כאשר, לדוגמה: וַיֹּאמֶר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁר יִשְׁאַלְוּ בְּנֵיכֶם מִמָּוֶת אֶת אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָבִים הָאֵלֶּה (יהושע ד, כא). כך מפרש הרטום על אתר (הוא גם מפרש את כאשר במשמע אשר, לדוגמה: וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דָּרָךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגְרוּ אַחֲרָיו פְּאֲשֶׁר יָצְאוּ הַרְדָּפִים אַחֲרֵיהֶם (יהושע ב, ז). מלבי"ם מפרש את אשר ביהושע ד, כא, במשמע אם, וכך גם בן־יהודה במילונו.

שמואל לשאול שלא להגיד את דבר המלוכה. שתי הסיבות האלה אינן הוכחות חד־משמעיות, אך אין יכולות לתמוך בקריאת הפסוק בקיטוע.

גם בדוגמה הבאה, שהיא בלשונו הדבורה של יהושע, נדדה פסוקית הזיקה:

(9) **עַד אֲשֶׁר־יָנִים יְהִנֶּה | לְאַחֲכֶם כָּכֶם וְיִרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהִנֶּה אֲלֵיכֶם נָתַן לָהֶם וְשִׁבְתֶּם לְאָרֶץ יִרְשַׁתְּכֶם וִירְשַׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר | נָתַן לָכֶם מִשָּׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֶבֶר הִירְדָן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ (יהושע א, טו)**

פסוקית הלוואי המובלטת התרחקה מהצירוף **אָרֶץ יִרְשַׁתְּכֶם** הזוקק אותה. רוטנברג (תשל"ט, עמ' 28–33), וגם גזניוס (Kautzsch, 1910, עמ' 415, 426) הציעו שהפסוקית משלימה את הגרעין **היא**, המיוצג בכינוי החבור של הצירוף **אותה** הסמוך. אם כן בקריאת הפסוק בדרך זו לא חל קיטוע, אבל גם היא אינה רגילה.

גוטשטיין ואחרים מייחסים את הקיטוע הזה למחשבת משנה, כלומר טבעו של הדובר שלא לסדר את מבעו בניסוח ערוך ומוקפד.³³ התופעה ניכרת עוד יותר בפסוק הזה:

(10) **כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מִי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לְשָׁנִי מַלְכֵי הָאֲמָרִי אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וְלַעֹג אֲשֶׁר הִחְרַמְתֶּם אוֹתָם (יהושע ב, י)**

הפסוקית המובלטת מסבירה את הפסוקית שקדמה לה **אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לְשָׁנִי מַלְכֵי הָאֲמָרִי אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן**, כלומר היא משמשת לה תמורה. אבל בניסוח ערוך אפשר להניח שרחב הייתה אומרת כך: **כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יַם סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם <וְאֲשֶׁר הִחְרַמְתֶּם אֶת שָׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמָרִי > אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן סִיחֹן וְעֹג**. ברור אפוא שבשטף הדיבור היא אמרה את הפסוקית הראשונה, ומאוחר יותר החליטה לחזור ולפרט את הפועל **עשיתם**.

והינה דוגמה למשלים שאולי נדד הרחק מאוד מגרעינו:³⁴

(11) **יָד וְהַעֲגָלָה בָּאָה אֶל־שָׂדֶה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשְּׁמֹשִׁי וַתַּעֲמֵד שָׁם וְשָׁם אָבִן גְּדוֹלָה וַיִּבְקְעוּ אֶת־עֲצֵי הַעֲגָלָה וְאֶת־הַפְּרוֹת הָעֵלְיוֹ עָלָה לִיהוָה טו וְהַלְוִי'ם הוֹרִידוּ | אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־הָאֲרָגוֹ אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֲשֶׁר־בּוֹ כְּלֵי־זָהָב וַיִּשְׂמוּ אֶל־הָאָבִן הַגְּדוֹלָה וְאֲנָשֵׁי בֵּית־שְׁמֹשׁ הָעֵלְיוֹ עֲלוֹת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים בַּיּוֹם**

³³ ראו פרק 3.1 להלן.

³⁴ והשוו לדבריי בדוגמה (1) לעיל.

ההוא ליהנה טז נתמשה סרגיי־פֿלשתיים ראו ונשבו עקרון ביום ההוא יז ואלה טחגי הנקב אשר
השיבו פֿלשתיים אשם ליהנה לאשדוד אטד לענה אטד לאשקלון אטד לגת אטד לעקרון אטד יח
ועכברי הנקב מספר פֿל־ערי פֿלשתיים לתמשת הסרנים מעיר מבצר ועד פֿפר הפרגי ועד אבל
הגדולה אשר הגיחו עליה את ארון יהנה עד היום הנה בשנה יהושע בית השמש (שמואל
א ו, יד–יח)

רש"י, בעל מצודת דוד, רד"ק וגם מלבי"ם מייחסים את הפסוקית אשר הגיחו עליה את ארון ה' עד
היום הנה בשנה יהושע בית השמש לצירוף הסמוך לה אבל הגדולה ומסבירים שהמילה אבל פירושה
אבן (בחילופי נו"ן ולמ"ד, אותיות המסמנות את ההגאים השוטפים). הם מסבירים שהאבלות על המכה
שהכה ה', השפיעה על חילופי האותיות. כך גם במילון BDB, וכך מציעים גם דרייבר וסמית.³⁵ אבל
ההסבר הזה אינו מסביר מה הקשר בין הצירוף ועד אבל הגדולה לצירוף מעיר מבצר ועד פֿפר הפרגי
שקדם לו. אני מציעה לפרש שאבל היא שם מקום ואולי סוג של יישוב כמו 'עיר המבצר' ו'כופר הפרזי'.³⁶
ואם אבל היא שם מקום, נותרת הפסוקית בסוף פסוק יח – אשר הגיחו עליה את ארון ה' עד היום הנה
בשנה יהושע בית השמש – תלויה ללא שם זוקק. הפתרון נעוץ בתופעה הנדונה – קטיעה בין הגרעין
לפסוקית לוואי הזיקה, כלומר הפסוקית משלימה את הצירוף אבן גדולה, שנזכר בפסוק יז, והיא נדדה
ממקומה.³⁷

³⁵ במילון BDB צוין שלשורש אב"ל הוראה הקשורה לצומח על פי מקבילות בערבית ובסורית, ולמילה אבל
מוצעים שני הסברים: 1. 'אחו', זו משמעות המילה הבאה בצירופי שמות המקומות (כגון אבל שיטים, אבל מים). 2.
למקור הנדון כאן מוצע הפירוש 'אבן' (Brown, Driver & Briggs, 1907, ערך אבל). גם דרייבר סבור שאבל
היא טעות, ובמקומה היה צריך לכתוב אבן. הוא מסתמך על תרגום השבעים ותרגומים אחרים (Driver, 1890).
סמית מפרש שאבל הגדולה היא אבן גדולה, אבל הוא טוען שפסוקים טו, יז ומחצית יח נוספו מאוחר יותר, כלומר
בגרסה הראשונה לא נזכרו סוגי היישובים לפני אבל. עוד הוא מציע לקרוא ועד ולא ועד, כלומר האבן הגדולה
הייתה עדות למעשה שאירע שם (Smith, 1961).

³⁶ יש במקרא כמה יישובים ששמם מתחיל באבל (כגון אבל מחולה, אבל שיטים, אבל כרמים) וגם יישוב ששמו
אבל (שמואל ב כ, יד: אבֿלה ובית מעֿקה; שמואל ב כ, יח: ישאול ישאלו בֿאבל). אולי המילה אבל במקרא מסמנת
סוג יישוב, והמילה שאחריה היא השם הפרטי, ואולי הוקם תחילה יישוב ששמו אבל, וליישובים שקמו אחרי
נוספה מילה כדי להבחין ביניהם ליישוב אבל.

³⁷ בדוגמה זו יש גם חזרה על רכיבים שכבר נזכרו בפסוק טו (ראו להלן דיון בחזרה על רכיבים), ולכן בניגוד
לדוגמות הקודמות אין די בהזות הפסוקית למקומה אחרי המשפט ושם אבן גדולה בפסוק יז. לו נכתבו הפסוקים על

3.1.4 נדידת רכיב בצירוף מאוחה לעמדה מרוחקת אחרי הרכיב שקדם לו

(12) בָּרוּךְ תְּהִיָּה מְכַלֵּה־הַעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְּךָ עֶקֶר וְעַקְרָה וּבְבִקְמָתָהּ (דברים ז, יד)

(13) כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנְּהָ וּלְיִזְרְעֵל עַד־עוֹלָם (בראשית יג, טו)

גוטשטיין וצבי כוללים ברשימת סוגי הקיטוע התחבירי צירוף מאוחה המשמש מושא שכל רכיביו, להוציא אחד, התרחקו מגרעינם. לדוגמה, בפסוק וַיִּתְפַּשֵּׁט יְהוֹנָתָן אֶת־הַמַּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְנַהֵּוּ לְדָג וּמִדָּיו וְעַד־סָרְפוֹ וְעַד־קִשְׁתּוֹ וְעַד־חֲגָרוֹ (שמואל א יח, ד) יש הפרדה בין הרכיב הראשון בצירוף המאוחה (כינוי המושא המוסב למעיל) ובין שאר הרכיבים (Gottstein, 1949, עמ' 36; Zewi, 1999, עמ' 89–90). גם מושבי הראתה שבהקדמת צירוף מאוחה בתהליך של הקדמת הפוקוס (דהיינו הקדמה לראש המשפט של אחד הרכיבים במשפט, להוציא הפועל) יכול לבוא רק רכיב אחד מתוך הצירוף ושאר הרכיבים נשארים במקומם, כך קרה בפסוק בבראשית לה יב: וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְנַנְּהָ וּלְיִזְרְעֵל אַחֲרָיִךְ אֲמֵן אֵת הָאָרֶץ (מושבי, תשס"ט, בייחוד עמ' 39, 46).

3.1.5 נדידת רכיב לעמדה קודמת לרכיב הקשור אליו

יש שמשלים נודד מעמדתו התחבירית הצפויה לעמדה תחבירית קודמת לגרעינו. הינה דוגמה:

(14) וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כָּל־תְּחֵת הַשָּׁדָה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לְרְאוֹת

מֵהַיִּקְרָא־לּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר יִקְרָא־לּוֹ הָאָדָם נִפְשׁ חַיָּה הוּא שָׂמוּ (בראשית ב, יט)

רש"י מפרש את הפסוק על פי הכלל 'סרס המקרא ודרשהו', כלומר וְכָל <נִפְשׁ חַיָּה> אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם הוּא שָׂמוּ, שהרי בסדר המקורי הצירוף נִפְשׁ חַיָּה משלים את הפועל יִקְרָא, ונמצא שהשם שיקרא האדם לכל היצורים הוא נִפְשׁ חַיָּה. אבן עזרא מסתמך על הכלל 'מושך עצמו ואחר עמו' ומסביר שהלמ"ד משמשת שוב לפני 'נפש חיה'. שיעור הפסוק הוא זה: וכל אשר יקרא האדם לו לנפש חיה הוא שמו – הצירוף נִפְשׁ חַיָּה מפרש את לו, והוא בא לתוספת ביאור כלשונו (כלומר תמורה). גם רמב"ן פירש את הפסוק על פי סדרו המקורי: האדם חיפש נפש חיה כמותו שתהיה עזר כנגדו, ולא מצא (פסוק כ). סקינר בפירושו לפסוק טוען שהצירוף נִפְשׁ חַיָּה אינו מתאים למבנה, ומסיק שהוא נוסף כגלוסה (Skinner, 1956). קאסוטו מתנגד לכל ההצעות האלה. הוא מציע לראות בצירוף נִפְשׁ חַיָּה הגבלה של היצורים

פי כללי התחביר ה'מסודר', יש להניח כי הנחת הארון על האבן הגדולה הייתה נזכרת פעם אחת ברצף הסיפור ולא הייתה נזכרת שוב לאחר רשימת היישובים ששלחו את עכברי הזהב.

שהאדם הורשה לקרוא להם בשמות. שיעור הפסוק לדעתו הוא זה: 'וכל שם אשר יקרא האדם לכל יצור, במקצוע הנפש החיה, יהיה שמו של אותו היצור להבא' (קאסוטו, תשל"ד, עמ' 86). אם כן, גם קאסוטו מצרף את הצירוף **נפש חיה** לצירוף היחס לו. אם כן שלא כמו אבן עזרא הוא רואה בצירוף תמורה מצמצמת.

הינה דוגמה לפסוק שהתלבטו בו המפרשים:

(15) אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף בְּן־שִׁבְעֵ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רָעָה אֶת־אֶחָיו בְּצֹאן וְהוּא נֶעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה

וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דַּבְּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם (בראשית לז, ב)

מה פשר הצירוף **והוא נער**?

רש"י מסביר שיוסף היה רגיל אצל בני בלהה כי בניגוד לאחיו, בני הגבירות, שהיו מבזים את בני השפחות, הוא קירב אותם. נראה שהוא אינו מוצא קיטוע בפסוק. אבן עזרא מסביר שמאחר שהיה יוסף קטן, מינוהו בני השפחות לשמש. נראה שגם הוא אינו מוצא קיטוע.

ולעומתם מסביר רמב"ן ששיעור הפסוק הוא אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף < והוא נער > בְּן שִׁבְעֵ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רָעָה אֶת אֶחָיו בְּצֹאן וְהוּא נֶעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דַּבְּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם.

רמב"ן מזיז את הצירוף למקום קודם בפסוק. הזזה דומה הוא מציע בבראשית מ ה: וַיִּחְלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלָמוֹ בְּלִילָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלָמוֹ הַמְּשָׁקָה וְהָאֶפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֵּהר < וַיִּחְלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם > הַמְּשָׁקָה וְהָאֶפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֵּהר < אִישׁ חֲלָמוֹ בְּלִילָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלָמוֹ הַמְּשָׁקָה וְהָאֶפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֵּהר.

רמב"ן מציע הצעה נוספת על פי הכלל 'מושך עצמו ואחר עמו': המילה **והוא** באה בפסוק פעם אחת, אבל מותר להניח שהיא נמצאת שם בכוח פעם נוספת, כלומר 'והוא נער + והוא + את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו'.³⁸

כבר הראיתי שהמפרשים הכירו את תופעת הקיטוע הכר היטב ועשו בה שימוש רב בפירושיהם. הדוגמה הבאה ממחישה זאת היטב.

³⁸ וראו עוד על השמטת רכיבים בפרק 3.2 להלן.

(16) וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁים מִדְּנִיָּים סְחָרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמַעְאֵלִים

בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיִמָה (בראשית לז, כח)

רש"י מסרטט את המהלך הזה: האחים העלו את יוסף מן הבור, מכרוהו לישמעאלים, הישמעאלים מכרוהו

למדיינים, והמדיינים הביאוהו מצרימה. כלומר הוא קורא את הפסוק כך:

וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁים מִדְּנִיָּים סְחָרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמַעְאֵלִים

בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף <וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁים מִדְּנִיָּים סְחָרִים> +וימכרו אותו הישמעאלים למדיינים + וַיָּבִיאוּ

אֶת יוֹסֵף מִצְרָיִמָה

קריאה זו מתקשרת יפה להצעת יהודה בפסוק הקודם 'לכו ונמכרנו לישמעאלים', אך אינה מתיישבת עם

המשך הסיפור, שבו נאמר 'והמדיינים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר' וכן 'ויקנהו פוטיפר... מיד

הישמעאלים'. המפרשים הציעו הצעות מהצעות שונות כדי ליישב את המסופר כאן עם מקראות אחרים,³⁹

כולם ייחסו את העלאת יוסף מהבור לאחים, ויש שעשו שימוש בקיטוע התחבירי.

3.1.6 רכיבים רחוקים בעמדות תחביריות צפויות

לסיום הפרק על נדידת הרכיבים אראה שגם במשפטים שכל רכיביהם באים בעמדותיהם התחביריות

הצפויות, אך בריחוק מגרעיניהם, נדרש לעיתים ניתוח תחבירי מדוקדק כדי לפענחם. הינה כמה דוגמות.

(17) אַבְדָּ תֶּאֱבְדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם

עַל־הַהָרִים הַרְּמִים וְעַל־הַגְּבְעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן (דברים יב, ב)

לפסוק הזה, שבו כמה משלימים, יש אפשרויות ניתוח רבות.⁴⁰ לדוגמה הפסוקית **אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם**

יכולה להשלים את **הגוים** או את **המקמות**. וצירוף היחס **אֶת אֱלֹהֵיהֶם** יכול להצטרף ל**אתם** או ל**עבדו** או

ל**המקמות**. המפרשים והמתרגמים הציעו דרכי ניתוח שונות.

לדעתי הקריאה המסתברת היא זו:

אַבְדָּ תֶּאֱבְדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמֹת (אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם [אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם] אֶת אֱלֹהֵיהֶם)

³⁹ ראו פירוט אצל ליבוביץ, תשכ"ט, עמ' 279–282. אם הקיטוע התחבירי משמש כלי פרשני, כפי שעולה בבהירות מן הדוגמות, אפשר גם לפרש כך: האחים העלו את יוסף מהבור, הזדמנה בדרכם אורחת מדיינים, ולכן שינו את תוכניתם ומכרוהו למדיינים, המדיינים מכרוהו לישמעאלים, והישמעאלים הביאוהו מצרימה.

⁴⁰ ריצ'רד שטיינר פירט את האפשרויות ברשימה שלא התפרסמה למיטב ידיעתי.

הפסוקית **אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֻשִׁים אֹתָם** משלימה את **הַגּוֹיִם**, והצירוף **אֶת אֱלֹהֵיהֶם** משלים את **עֲבָדוֹ**. אבן עזרא מפרש כך. רש"י מצרף את הצירוף **לְהַמְקִימוֹת**, כלומר על בני ישראל לאבד את המקומות – קרי האלוהים – שעבדו הגויים. מכאן שהצירוף **אֶת אֱלֹהֵיהֶם** על **הַקְּרִיִּים הַקְּרִיִּים** ועל **הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעְנָן** משמש תמורה לצירוף **אֶת כָּל הַמְּקִימוֹת אֲשֶׁר עֲבָדוּ שֵׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֻשִׁים אֹתָם**. גם בנייתו הזו נמצא כל רכיב במקומו הצפוי, ואין קיטוע.⁴¹

(18) וַיְהִי לַעֲת הַעֲרָב וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁפְּכוֹ וַיִּתְהַלֵּךְ עַל־גַּג בֵּית־הַמֶּלֶךְ וַיִּרְא אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגַּג

וַהֲאִשָּׁה טוֹבַת מְרָאָה מְאֹד (שמואל ב יא, ב)

גם הפסוק הזה מזמן פיענוח תחבירי של משלים וגרעין – לאיזה גרעין מצטרף המשלים **מֵעַל הַגַּג**? כפי שציינתי במקום אחר (אלבק, תש"ע), מקרבתו לפועל **רֹחֶצֶת** עשוי הקורא להניח שהוא משלים את הפועל הזה. הנחה זו משתקפת בצירוף של ארטמיזיה ג'נטילסקי (Artemisia Gentileschi) משנת 1640, שבו נראית בת שבע במקום פתוח שנראה כמו גג בית סמוך. ואולם הצירוף יכול להצטרף לפועל **וַיִּרְא** המרוחק ממנו מעט. וכך אומנם מפרשים מלבי"ם, מצודת דוד ורד"ק על אתר. רד"ק אומר במפורש שרצה בביתה – רעיון סביר מאוד לדעתי.

(19) וַיִּצַּג אֶת־הַמְּקִלוֹת אֲשֶׁר פָּצַל בְּרֶהֱטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר תְּבֹאֵן הַצָּאן לְשִׁתוֹת לְנֹכַח הַצָּאן

וַיִּתְמַנְהָ בְּבֹאֵן לְשִׁתוֹת (בראשית ל, לה)

גם כאן מאפשר המבנה התחבירי לצרף צירופים מצירופים שונים.⁴² הצירוף **אֲשֶׁר תְּבֹאֵן הַצָּאן לְשִׁתוֹת** **לְנֹכַח הַצָּאן** ו**וַיִּתְמַנְהָ בְּבֹאֵן לְשִׁתוֹת** יכול לשמש תיאור של הצירוף הפועלי **וַיִּצַּג אֶת־הַמְּקִלוֹת אֲשֶׁר פָּצַל בְּרֶהֱטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם** שקדם לו. ניתוח זה עולה מן הטעמים. רש"י מצרף את **אֲשֶׁר תְּבֹאֵן הַצָּאן לְשִׁתוֹת** לצירוף **שִׁקְתוֹת הַמַּיִם**, כלומר הצירוף הוא פסוקית.

⁴¹ ובכל זאת הפסוק אינו פטור מקיטוע – הצירוף **עַל הַקְּרִיִּים הַקְּרִיִּים** ועל **הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעְנָן** משמש תמורה למילה (הרחוקה) **שֵׁם**. לבנת וסלע (תשנ"ו) טוענים שהמבנה האפוזיטיונלי (המכונה אצל אחרים צירוף תמורה) עשוי לבוא בריחוק מן הצירוף שהוא בא לבאר, בבחינת מחשבת משנה. הינה דוגמה: והאנשים שולחו המה וחמוריהם (בראשית מד, ג). גם בקורפוס שלי מצאתי לא מעט דוגמות כאלה (למשל יהושע כד, ב). והשוו גם לדוגמה על לוט שהובאה בהערה 18 לעיל. ואולם הריחוק של התמורה עשוי לעורר תהיות כי לעיתים יש כמה מועדים שהצירוף עשוי לבאר. לדוגמה בפסוק **וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְנֶךָ הַיּוֹם אֹתָהּ וּבְיָמֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ** (דברים ל, ב) אפשר לתהות אם הצירוף מבאר את הנוכח שבפועל **וּשְׁמַעְתָּ** או שמא בבינוני **מְצַוְנֶךָ**. רמב"ן על אתר מציע כמה אפשרויות.

⁴² ראו פירוט אצל קוגוט, תשנ"ו, עמ' 181–183.

גם את הצירוף **לנכח הצאן** אפשר לצרף לכמה מועמדים. אבן ג'נאח (תשכ"ד, עמ' שסד), רש"י וספורנו (על אתר) מצרפים אותו לפועל **ויצג** הרחוק ממנו. בתיחום הפסוקיות ייראה הפסוק כך: **וַיִּצַג אֶת הַמְּקֻלוֹת (אֲשֶׁר פָּצַל) בְּרֶהֱטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם (אֲשֶׁר תְּבֹאֵן הַצֹּאֵן לַשְּׂתוֹת) לְנֹכַח הַצֹּאֵן וַיַּחֲמֶנָה בְּבֹאֵן לַשְּׂתוֹת.**

מלבי"ם מצרף את הצירוף לפועל **תבאן** ומסביר שהצאן באו אלה מול אלה והמקלות שהיו בין שתי הקבוצות גרמו לפריטי קבוצה אחת להיראות נקודים בעיני השנייה. גם הפירוש הזה אפשרי על פי התחביר הצפוי והלא-קטוע כך: **וַיִּצַג אֶת הַמְּקֻלוֹת (אֲשֶׁר פָּצַל) בְּרֶהֱטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם (אֲשֶׁר תְּבֹאֵן הַצֹּאֵן לַשְּׂתוֹת לְנֹכַח הַצֹּאֵן) וַיַּחֲמֶנָה בְּבֹאֵן לַשְּׂתוֹת.**

(20) **לְהוֹרִישׁ גוֹיִם גְּדוֹלִים וְעֲצָמִים מִמֶּנּוּ מִפְּנֵיךָ לְהַבְיָאֲךָ לְתַת־לֶךָ אֶת־אֲרָצָם נִחְלָה כִּיֹּם הַזֶּה (דברים ד, לח)**

מובן שצירוף היחס **מפניך** מצטרף לשם הפועל **להוריש** הרחוק ממנו. גם רש"י (על אתר) מפרש כך, אך הוא משתמש בכלל 'סרס המקרא ודרשהו' המשמש אותו במקרים שיש בהם קיטוע של הרצף התחבירי.⁴³ נראה אפוא שבעיני רש"י הצירוף **מפניך** אינו בעמדה תחבירית צפויה, או למצער הוא היה מעדיף לקרב את המשלים לגרעינו: **להוריש מפניך גוים גדולים ועצמים ממך...**

בכל הדוגמות האלה הקושי בניתוח נובע אפוא מהמרחק הרב שבין הגרעין ומשלימו ולא מקטיעת הרצף התחבירי.

3.2 השמטת רכיבים

יש שרכיבים נדרשים נשמטים מן הפסוק, ונראה שהסופר המקראי הניח שהנמען יצליח להשלימם מן ההקשר. לעיתים יש בפסוק בעיה דקדוקית, לדוגמה היעדר התאם בין גרעיני הנושא והנשוא (ותכל דוד – שמואל ב יג, לט) או יידוע יתר בנסמך (הארון הברית – יהושע ג, יד), והיא באה על פתרונה באמצעות שחזור של רכיב שהושמט. המפרשים שמו לב לתופעה זו.⁴⁴ רש"י ואחרים מציעים את הכלל 'מקרא קצר', ואבן עזרא ואחרים מציעים את הכללים 'מושך עצמו ואחר עמו' או 'משרת אחרנית', שעל פיהם

⁴³ ראו גמליאל, תש"ע, בייחוד עמ' 172–174.

⁴⁴ ראו פירוט אצל חרל"פ, תשס"ג, בייחוד עמ' 20–21.

רכיב עשוי להישמט אם הוא כבר משמש במשפט בתפקיד אחר, כלומר הרכיב יבוא פעם אחת בלבד, אבל הוא נמצא בכוח גם ברכיב אחר במשפט.⁴⁵

גם בדוגמה הבאה משמש רכיב בשני תפקידים במשפט:

(21) וַיְהִי בַיּוֹם אֲמַרְפֵּל מֶלֶךְ-שְׁנַעַר אַרְיֹד מֶלֶךְ אֶלְסָר כְּדָרְלֵעָמָר מֶלֶךְ עֵילָם וְתַדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם.
עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת-כָּרַע מֶלֶךְ סֹדֶם וְאֶת-בְּרֶשֶׁע מֶלֶךְ עַמְרָה שְׁנָאָב מֶלֶךְ אֲדָמָה וְשָׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִם
וּמֶלֶךְ קָלַע הַיַּאֲצֵעַר (בראשית יד, א–ב)

הנושא אינו נזכר שוב כי ברור שרכיבי המשלים המובלט משמשים גם בתפקיד הנושא, ומובן שהניתוח שרק הצירוף **בימי אמרפל** הוא המשלים, ושאר הרכיבים משמשים נושא המשפט, אינו סביר שהרי אמרפל גם הוא היה בנלחמים.⁴⁶ להבדיל מן ההשלמה על פי הכללים 'מושך עצמו ואחר עמו' ו'משרת אחרנית' בדוגמה זו משמש הרכיב גם את הצירוף שלפניו וגם את הצירוף שאחריו. אולי הסופר נמנע מלחזור על הרכיב (ויהי בימי אמרפל אמרפל מלך שנער...) מטעמי מצלול, מעין הפלולוגיה בתיבות.⁴⁷ ברויאר (תשע"א) מציע לפרש בדרך זו – שימוש כפול בתיבה אחת לאחור ולפנים – את המאמר הידוע מספרות חז"ל על המקראות שאין להם הכרע.⁴⁸ אני מציעה לנתח כך מקראות נוספים, בהם מקראות שהרכיב שהושמט מהם אינו זהה בדיוק לרכיב הנמצא בהם, ונראה שהסופר סמך על הקורא שידע להשלימם בעצמו.

הינה דוגמה למשפט שבו רוב רכיבי המשפט חסרים:

⁴⁵ דיון בדרכו של רש"י ראו אצל גמליאל, תש"ע, עמ' 176–179 ודיון בדוגמות של אבן עזרא אצל חרל"פ, תשנ"ט, עמ' 190–198. דוגמות נוספות ראו אצל רוטנברג, תשל"ט, עמ' 83–84, אצל קוגוט, תשס"ב, למשל עמ' 140, ואצל חרל"פ, תשס"ג, למשל עמ' 25. ייתכן שבעיות דקדוקיות מעין אלה משקפות תכונות של לשון דבורה, ראו דוגמות בעברית הישראלית הדבורה אצל בורוכובסקי בראבא, 2010, בייחוד עמ' 72–74. גם הצעתו של פסברג ש'ארון הברית' נתפס כחיזקה אחת, ולכן היידוע נוסף לפניו מזכירה את המצוי בעברית החדשה – הבית ספר, לדוגמה. ראו פסברג, תשע"ט, עמ' 54–55. גזניוס מציע לראות במילה הברית תוספת של העורך. לדעתו הצירוף המקורי הוא **ארון ה'**, והוא התגוון בדרכים שונות, בהן דרכים שיש בהן קושי תחבירי. ראו Kautzsch, 1910, עמ' 412–413.

⁴⁶ גם Skinner (1956) בפירושו לפסוק מציין את התפקיד הכפול של הרכיבים, אבל בעיניו דרך הכתיבה הזו מעידה על כישורי הכתיבה הלקויים של הסופר.

⁴⁷ במאגר המונחים של האקדמיה באה החלופה **דו־חד** תמורת המונח **פלולוגיה**.

⁴⁸ בכך חולק ברויאר על הפרשנים המסורתיים והחוקרים שמצאו במקראות אלה ספק – שתי אפשרויות ניתוח שאין להכריע ביניהן (ראו את ההפניות אצל ברויאר, תשע"א, עמ' 54, הערה 2).

(22) וְאִשְׁלַח לְפָנֶיכֶם אֶת־הַצֶּרְעָה וּתְגַרְשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמֹרִי לֹא בְּחֶרֶב וְלֹא בְּקִשְׁתָּהּ

(יהושע כד, יב)

הצירוף **לֹא בְּחֶרֶב וְלֹא בְּקִשְׁתָּהּ** מייצג משפט שלם, כלומר יש לשחזר בו את החסר, מעין **לא בחרבך ולא בקשתך הצלחת לגרש את שני מלכי האמורי**. אבל קל לשחזר את כוונת הפסוק שהרי הוא פותח בתיאור שלם של המעשה שנעשה, ומכלל מה שנעשה, אנחנו שומעים מה לא נעשה. המשפט השלם הוא אפוא זה: ה' גירש את שני מלכי האמורי⁴⁹ באמצעות הצרעה, לא אתה גירשת את שני מלכי האמורי בחרבך וקשתך.

והינה דוגמה למשפט הפותח בפסוקית, והוא חסר את רכיבי המשפט העיקריים:

(23) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הִנֵּה כְּאֶתֶד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְגַע וְעַתָּה פֹּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם

מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחֲיֵי לְעֵלָם (בראשית ג, כב)

אפשר להניח שהפסוקית מביעה את הסיבה להחלטת ה' לשלח את האדם מגן עדן, כלומר אפשר להשלים את רכיבי המשפט החסרים כך: **פֹּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחֲיֵי לְעֵלָם** +אשלחהו מגן עדן+. אין קושי להשלים אותם כי הם באים בפסוק כג התוכף, אלא שהם מובעים בלשון המספר: וְיִשְׁלַחְהוּ ה' אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן לְעַבְדֹתָ אֶת־הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם.⁵⁰

במעבר מדיבור ישיר לדיבור עקיף (לשון הסיפור) עשוי להזדמן צירוף או חלק מצירוף שכבר נזכר

בפסוק, והמספר יימנע מלחזור עליו. הינה דוגמה:

⁴⁹ בפסוק יש תופעה נוספת הקשורה למרחק בין רכיבים קשורים – הריחוק של **שני מלכי האמורי מן אותם**. המפרשים והחוקרים נדרשו להסבירה. קויפמן (1963) מפנה לפסוק 'וְיִשְׁלַחְתִּי אֶת הַצֶּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגִרְשָׁה אֶת הַחוּי אֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ' (שמות כג, כח), ומפרש שהצירוף **שני מלכי האמורי** נוסף על **אותם**, כלומר נשמטה ממנו **ו** או **ואת** – וְאִשְׁלַח לְפָנֶיכֶם אֶת־הַצֶּרְעָה וּתְגַרְשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם +**ואת**+ שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמֹרִי לֹא בְּחֶרֶב וְלֹא בְּקִשְׁתָּהּ. ואם כך, לפנינו עוד מקרה של נדידת רכיב בצירוף מאוחה לעמדה שאחרי הרכיב שקדם לו (ראו סעיף 3.1.4 לעיל). Holmstedt (2014) מסווג את המשפט הזה לסוג הרביעי (מארבעה סוגים) של תזוזת רכיבים ממקום הצפוי במשפט – Right-dislocation, תזוזה ימינה. בסוג זה מקדים מאזכר כלשהו את הצירוף.

⁵⁰ קאסוטו (תשל"ד, עמ' 115) מוצא בפסוק לשון נופל על לשון: כדי שלא ישלח ידו אשלחהו. אלא שבפסוק כתוב ישלחהו בלשון המספר. ואולי החזרה על רכיבים דומים (נעֲתָהּ פֹּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחֲיֵי לְעֵלָם +**אשלחהו**+ וְיִשְׁלַחְהוּ ה' אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן לְעַבְדֹתָ אֶת־הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם) הביאה את המספר לוותר על אחד מהם ולסמוך על הקורא שידע להשלימם, כלומר הרכיב **וישלחהו** מייצג הן את **אשלחהו**, החסר להשלמת פסוק כב, והן את עצמו בדברי המספר בתחילת פסוק כג.

(24) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם וְרֵאוּבֹן אֶל־תְּשַׁכְּוֶנְדֶם הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְגַד

אֶל־תְּשַׁלְּחוּ־בּוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לְהַשִּׁיבּוֹ אֶל־אֲבִיו (בראשית לז, כב)

את הרכיב המובלט מביע המספר בדיבור עקיף, ונוצר קיטוע מעין 'ויאמר אלהם ראובן... והוא אמר את

דבריו אלה למען הציל אתו מידם...! כך מפרשים מלבי"ם וגם הרטום על אתר.

3.3 חזרה על רכיבים

חזרה על רכיבים שכבר נזכרו עשויה להפר את המבנה התחבירי של המשפט. הינה דוגמה:

(25) וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם אֲשֶׁר נִכְרְתוּ מִיְּמֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אַרְוֹן בְּרִית־יְהוָה בְּעֶבְרֹן בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ מִי הַיַּרְדֵּן

וְהָיוּ הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְזִכְרוֹן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם (יהושע ד, ז)

בעלי המסורה הטעימו בזקף את התיבות ה' וּבִירְדֵן (המופע השני של התיבה בפסוק). סביר אפוא

שהפסוק מנוסח על דרך תשובה הנאמרת בשיחה דבורה: כשישאלו הבנים מה פשר האבנים האלה

(כנאמר בפסוק ו: לְמַעַן תִּהְיֶה זֹאת אוֹת בְּקִרְבְּכֶם כִּי יִשְׁאַלוּ בְּנֵיכֶם מִתָּר לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לָכֶם),

יספרו להם האבות את האירוע שאירע בחציית הירדן (נִכְרְתוּ מִיְּמֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אַרְוֹן בְּרִית ה'), ולאחר מכן

יוסיפו פרטים (בְּעֶבְרֹן בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ מִי הַיַּרְדֵּן). החזרה על הצירוף באה מטעמי שיח כמקובל בשיחה.

החזרה על רכיבים אינה מוגבלת לתחום המשפט. לדוגמה הינה הטקסט הזה:

(26) י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר יֵאָדָב דַּבָּר אֶל־פְּרָעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּשְׁלַח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ

יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לְפָנָיו יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאִידָּהּ יִשְׁמְעֵנִי פְרָעֹה וְאֲנִי עָרַל

שְׁפָתַי יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיִּצְוֶם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פְּרָעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם

לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם יד אֵלֶּה רְאִשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם... טו וּבְנֵי שְׁמֵעוֹן... טז וְאֵלֶּה

שְׁמוֹת בְּנֵי־לוֹי לְתִלְדָתָם... יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן... יח וּבְנֵי קַהֲתָן... יט וּבְנֵי מֵרָרִי... כ וַיִּקַּח עִמָּרָם

אֶת־יוֹכָבֵד דָּדַתּוֹ לֹו לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לּוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה... כא וּבְנֵי יִצְהָר... כב וּבְנֵי עֲזִיזָאֵל... כג

וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֵלִישַׁבֵּעַ בַּת־עַמִּינַדָב... כד וּבְנֵי קָרַח... כה... אֵלֶּה רְאִשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם

לְמִשְׁפַּחְתָּם כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם

עַל־צִבְאוֹתָם כז הֵם הַמְּדַבְּרִים אֶל־פְּרָעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כח וַיְהִי בַיּוֹם דִּבְּרַי יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר

אָנִי יְהִנֵּה דְבַר אֶל־פְּרָעָה מְלֶכֶּה מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנִי דֹבֵר אֵלֶיךָ לְנִיאֲמַר מִשָּׁה לִפְנֵי יְהִנֵּה הֵן

אָנִי עָרַל שְׁפֹתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פְּרָעָה (שמות ו, י-ל)

הטקסט רווי פרטים החוזרים בגרסות שונות, והם יוצרים מבנים לא מקובלים. רש"י בפירושו לפסוק יג, אבן עזרא בפירושו לפסוק כט, שד"ל בפירושו לפסוק יד וגם מירסקי (תשנ"ט)⁵¹ מפרשים שהחזרה על ציווי ה' למשה (בפסוק יא ובפסוק כט) ותשובת משה (בפסוק יב ובפסוק ל) נדרשת בגלל הפסקה ברצף הדברים, שבה מתואר הייחוס של משה ואהרן.⁵²

4 קיטוע הרצף המשקף תכונות של לשון דבורה במקרא – מאפיינים ותכלית

4.1 מאפיינים

קיטוע הרצף התחבירי אופייני ללשון דבורה.⁵³ בלשון דבורה המוען מביע את דבריו כפי שהם מתהווים במחשבתו, ואין הוא משתהה לארגן את הרכיבים במבנה תחבירי מדוקדק. ומוכן שבעשותו כך הוא מרחיק רכיבים זה מזה, משמיט רכיבים או חוזר על רכיבים שכבר נזכרו במבע. Gottstein, 1949 מכנה את התופעה 'מחשבת משנה' ומייחס אותה לטבעו של המדבר, שאינו חושב על כל פרטי המשפט מראש.⁵⁴ התופעות שתיארתי אינן באות רק בלשון המדבר – הן באות בלשון המדבר (כגון דוגמה 4), בלשון המספר (כגון דוגמה 1), ולעיתים הן באות במעבר שבין דברי המדבר לדברי המספר (כגון דוגמות 8,

⁵¹ ראו בייחוד עמ' 86–88.

⁵² מעניינים דברי שד"ל בפירושו לפסוק: 'אם היתה התורה ליקוטים, לא היה מקום לדבר זה; ובאמת ידענו כי דרך הקדמונים בסידור דבריהם בספריהם מתחלף מאד מדרכנו היום' (לוצאטו, תשכ"ו). גם קאסוטו (תשכ"ט, עמוד 55) מייחס את סדר האירועים בסיפור ל'דרכי המחשבה המזרחית הקדומה, שאינה מקפידה בקפדנות יתירה על הסדר הכרונולוגי'. מירסקי מצטט את אמציה פורת, שטען שגם תוכנו של פסוק יג חוזר בפסוקים כו, כז, בגלל ההפסקה ברצף הסיפורי (מירסקי, תשנ"ט, עמ' 87). כל אלה מראים שהחזרה היא מאפיין סגנוני של דובר מצוי – 'ושנה הכתוב כאן כיוון שהפסיק העניין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות' (רש"י בפירושו לפסוק ל). החזרה על רכיבים נובעת אפוא מן הצורך ללכד את הטקסט. מירסקי טוען שזו דרכה של לשון המקרא להביא מאמר מוסגר ללא סימני פיסוק. רמב"ן בפירושו לפסוק יג מתאר מהלך אחר, ולפיו אין כאן חזרה אלא התפתחות בשיחה שהתקיימה בין ה' למשה. ואולם במקומות אחרים גם רמב"ן טוען שהחזרה נדרשת בגלל הפסקה ברצף (ראו דיון בדוגמות רבות אצל מירסקי, תשנ"ט).

⁵³ בורוכובסקי בר אבא (2010), דנה בתופעות דומות בעברית הישראלית, ראו בייחוד עמ' 71–99.

⁵⁴ גוטשטיין מדרג את התופעות: לדעתו יש צירופים שמחשבת המשנה של המוען ניכרת מאוד, ויש צירופים שהיא בקושי מורגשת (Gottstein, 1949, עמ' 39).

24). מכאן שקטיעת הרצף התחבירי אינה תמיד אמצעי מבחין בין סוגי הלשון במקרא.⁵⁵ ההתחקות על דרכי התהוות הטקסט המקראי ועריכתו חורגת מתחום מחקר התופעות התחביריות שבאתי לתאר. אני טוענת שדרכי הניסוח במקרא משקפות את דרכי הניסוח המוכרות לנו מן הלשון הדבורה, והן משרתות את הסיפור. ואם כך מתייתרת הנחת כמה מבעלי הפרשנות המודרנית שקטיעת הרצף התחבירי מעידה על מיזוג של מקורות שונים.

4.2 תכלית

אני מציעה כמה תכליות לדרכי הניסוח שתיארתי: הטיית רצף האירועים בגלל תסמיך,⁵⁶ מימוש מהיר של ציפיות הנמען, החייאת האירועים. כלומר המספר המקראי קטע את המשפטים בכוונת מכוון כדי לשרת את הסיפור שהוא בא לספר.⁵⁷

4.2.1 תסמיך

כמקובל בלשון דבורה לעיתים נוהג הדובר להוסיף תסמיכים באמצע המבע כי משהזכיר עניין כלשהו, הוא עשוי להוסיף הערה הקשורה אליו, ובתומה ישוב למה שהתחיל בו.⁵⁸ הינה דוגמה:

⁵⁵ במחקרים אחרים נמצאו הבדלים בין לשון המספר (=הסיפר) ללשון הדמויות (=הדיבר) במדדים אחדים (שראל, תשנ"ח, וההפניות שם). ואולם מן הדוגמות שהדגמתי כאן ודוגמות שהדגימו חוקרים אחרים, עולה שגם לשון הסיפר במקרא, בייחוד לשון הסיפר בספרי המקרא המוקדמים, יש בה מאפיינים של לשון דבורה. על מדדים נוספים המדגימים את האופי הדבור של לשון הספרים המוקדמים, בהם מספר הפעלים המפורשים ואורך הצירופים השמניים, ראו פולק (Polak, 1998; Polak, 2003). גם המבנה התחבירי הפשוט יחסית, המאפיין את ספרי המקרא המוקדמים, מלמד על אופיו הדבור של הטקסט. על מנהגם של סופרים בני זמננו להבדיל בין לשון המספר ובין לשון הדמויות ראו למשל קדרי, תשמ"א; ברויאר, תשס"ט, עמ' 105–142.

⁵⁶ **תסמיך** הוא המונח העברי שקבעה האקדמיה ללשון העברית בשנת תשנ"ד למילה **אסוציאציה**.

⁵⁷ גרוסמן תיאר תופעות דומות בשבירת מטבעות לשון כאמצעי ספרותי במקרא. לדוגמה, הצהרת כורש נזכרת בספר עזרא א, ג: **מִי בָכֶם מְכַל עֲמֹו יְהִי אֱלֹהֵיו עֲמֹו וְיַעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיָּבֶן אֶת בֵּית ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם, והיא נזכרת שוב בסוף ספר דברי הימים ב בהמרת יהי לשם ה' ובקטוע: ... מִי בָכֶם מְכַל עֲמֹו ה' אֱלֹהֵיו עֲמֹו וְיַעַל (דברי הימים ב לו, כג). גרוסמן טוען שהסופר השמיט חלקים חשובים מן ההצהרה כדי לסיים את הספר בפועל החיובי ויעל (גרוסמן, תשס"ח, בייחוד עמ' 35–43).**

⁵⁸ כך מתאר מירסקי את התופעה: '... מי שפתח לומר דבר, ועד שהוא עומד בתוך דבריו נדחק ובא מלבו עניין מן הצד, ומתדפק על פתחי פיו ומבקש מלשונו שיאמרנו מיד, והוא מניח דיבורו הראשון ובא לדיבורו השני עד שנכנס דבר בתוך דברו, כיצד הוא חוזר לדיבורו הראשון?' (מירסקי, תשנ"ט, עמ' 71) מירסקי מראה שפעמים רבות חוזר הכתוב על מה שהיה בתחילה [כך קרה בדוגמה (26)], ואולם בדוגמה (27) להלן אין חזרה.

(27) וַיִּצְוֵה אֶת־הַעָם לֵאמֹר כִּרְאֲתֶכֶם אֶת אַרְזוֹן בְּרִית־יְהוָה אֲלֵהֶיכֶם וְהִכְהַנִּים הַלְוִיִּם נְשָׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם

תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וְהִלַּכְתֶּם אַחֲרָיו. אַךְ רְחֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵנָיו כְּאַלְפִּים בַּמִּדְבָּר

אֲלֵי־תִקְרְבוּ אֵלָיו לִמְעַן אֲשַׁר־תִּדְעוּ אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּלְכוּ־בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בְּדֶרֶךְ מִתְמוֹל

שְׁלֹשׁוֹם (יהושע ג, ג-ד)

השוטרים מצווים את העם ללכת אחרי הארון, משהוזכר הארון, נוסף מייד ציווי שלא להתקרב אליו יתר על המידה, ורק לאחר הציווי הזה חוזר הכתוב ומסביר לשם מה נועד המעקב אחרי הארון. ברור שפסוקית התכלית אינה באה להשלים את המשפט שקדם לה **אל תקרבו אליו** שהרי תכלית השמירה על המרחק אינה הכרת הדרך.⁵⁹ אלמלא הוסיף המוען את הצירוף הקוטע את הרצף (הוא התסמיך שעלה בדעתו בעודו מנסח את המסר), היה עליו להוסיף אותו בסוף המשפט ולחזור על צירוף אחר מתוך המשפט כדי לצרף אותו, אולי כך:

וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיַּעֲבְרוּ הַשּׁוֹטְרִים בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וַיִּצְוֵה אֶת הָעָם לֵאמֹר כִּרְאֲתֶכֶם אֶת אַרְזוֹן

בְּרִית ה' אֲלֵהֶיכֶם וְהִכְהַנִּים הַלְוִיִּם נְשָׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וְהִלַּכְתֶּם אַחֲרָיו **אך רחוק**

יהיה ביניכם ובניו כאלפים במדבר אל תקרבו אליו לִמְעַן אֲשַׁר תִּדְעוּ אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּלְכוּ

בָּהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בְּדֶרֶךְ מִתְמוֹל שְׁלֹשׁוֹם; +לכו אחרי הארון+ **אך רחוק יהיה ביניכם ובניו**

כאלפים אמה במדבר אל תקרבו אליו

ניסוח מעין זה הוא ניסוח מחושב וערוך, אך הוא עשוי ליטול מן התיאור את חיותו.⁶⁰

4.2.2 מימוש מהיר של ציפיות הנמען

הרצף התחבירי עשוי להיקטע כי המוען מזדרז להביע את רכיבי התוכן העיקריים של המשפט או את רכיבי התוכן שיש בהם חידוש, ולאחר מכן ישלים וירחיב את אחד הרכיבים שכבר הביע קודם לכן. כך מתמשות ציפיותיו של הנמען מהר ככל האפשר בייחוד בהאזינו למבע דבור. כך מציעים גוטשטיין, קוגוט, פרץ וצבי: גוטשטיין מסביר שנדידת משלימי הגרעין, למשל פסוקית לוואי זיקה [כבדוגמה (9)], נובעת מן הצורך של המוען להשלים את הרעיון, ולהוסיף פרטים לאחר מכן (Gottstein, 1949); קוגוט (תש"ם, עמ' 21) מצביע על נחיצותו הרבה של האיבר החוצץ בין השם הזוקק ובין פסוקית הזיקה,

⁵⁹ גם רש"י ובעל מצודת דוד מפרשים שהפסוקית משלימה ('מוסב על' בלשונם) את **והלכתם אחריו**. קויפמן

(1963) מסביר שהפסוקית באה במקומה כדי לקבוע את זמן ההליכה – לאחר שיתרחק אלפיים אמה.

⁶⁰ ראו סעיף 4.2.3 להלן.

ונחיצות זו מצדיקה את דחיית פסוקית הזיקה; פרץ מוסיף ומסביר שלעיתים הרכיב החוצץ הוא רכיב קצר הקשור לגרעין ודחייתו עלולה להטעות את הקורא (פרץ, תשכ"ז, עמ' 149–150); צבי טוענת שקיטוע המבנה התחבירי באמצעות הרחקת משלימים מגרעיניהם הוא פעולה מתוכננת של הכותב שנועדה להבליט את המבנה הלוגי של המשפט – תחילה הוא מביע את עיקרי המידע, ואחריהם נוספים פרטים (Zewi, 1999).

הינה דוגמה:

(28) וַיְהִי־הוּא טֹרֶם כָּלָה לְדַבֵּר וְהָיָה רַבָּקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יָלְדָה לְבַת־אֵל בְּן־מִלְכָּה אִשְׁתֵּי נָחור אֶחָי אַבְרָהָם וְכָדָה עַל־שְׂכָמָה (בראשית כד, טו)

לו קירב הכותב את הפסוקית לגרעינה, הייתה הציפייה לגרעין הנשוא (יוצאת), המתפתחת אחרי הנושא (רבקה), מושהית לזמן רב (והנה רבקה אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם יוצאת). ומכיוון שהקדמת גרעין הנשוא הבינוני לנושא (והנה יוצאת רבקה) אינה מקובלת במקרא, בחר הסופר לממש בהקדם את הציפייה לגרעין הנשוא אף במחיר הרחקת הפסוקית מגרעינה. גם בדוגמות שהבאתי לעיל אפשר לתלות את נדידת הרכיבים בכוונת הכותב להימנע מהשהיית רכיבי התוכן העיקריים. לו נוסח הפסוק שנזכר בדוגמה (1) בסדר התחבירי הצפוי – וַיְהִי בְרֹד כְּבֹד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמֹהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאִזְ הָיְתָה לְגוֹי וְאִשׁ מִתְּלַקְחַת בְּתוֹךְ הַבְּרִד – היה החידוש (הצירוף המובלט) מושהה זמן רב. ולו נוסח הפסוק שנזכר בדוגמה (2) בסדר התחבירי הצפוי – וַיַּעַל הָאֲרָבָה כְּבֹד מְאֹד לְפָנָיו לֹא הָיָה כֵּן אֲרָבָה כְּמֹהוּ וְאֶתְרָיו לֹא יִהְיֶה כֵּן עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּנַּח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם – הייתה ציפיית הנמען למשלים הפועל (הצירוף המובלט) מושהית זמן רב.⁶¹

בסיפור על רחב והמרגלים, בעודם מדברים על התחייבות המרגלים להציל את משפחתה של רחב, החליט המספר לקטוע את שיחתם ולהכניס את הפסוקים האלה:

(29) וַתֹּרְגַם בַּתְּבַל בְּעַד הַסְּלֹון כִּי בִיתָהּ בְּקִיר הַחֹמָה וּבַחֹמָה הִיא יוֹשֶׁבֶת. וַתֹּאמֶר לָהֶם הִנְנִי לָכֹן פְּנִי־פָגְעוּ בְכֶם הַרְדָּפִים וְנִחַבְתֶּם שְׂמָה שְׂלֶשֶׁת יָמִים עַד שׁוֹב הַרְדָּפִים וְאַתֶּר תִּלְכּוּ לְדַרְכְּכֶם. (יהושע ב, טו–טז)

⁶¹ דוגמות כאלה יש למכביר. לדוגמה ביהושע ב, ד–ו, אפשר לראות בפעולת ההטמנה של רחב פירוט של ההצפנה שנוכרה קודם לכן (כך מפרשים רד"ק והרטום).

ולאחר מכן נמשכת השיחה על התחייבותם להצילה. ברור שהאירועים לא אירעו בסדר שהם מתוארים,⁶² אבל המספר בחר להעדיף את צורכי הסיפור ולחזור ולפרט את השיחה לאחר שתיאר את המשך המאורעות. בתום השיחה הוא מציין שוב בקיצור 'ותשלחם וילכו' (פסוק כא), והנמען כבר יודע כיצד שילחם.

4.2.3 החייאת האירועים

כתיבה בסגנון המדמה לשון דבורה מחיה את האירועים ומאפשרת לקורא 'לצפות' בהם כאילו הם מתרחשים במחזה לנגד עיניו.

הינה דוגמה להשמטת רכיבים המתרחשת בשיחה:

(30) א וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהִן לֹא־יֵאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֱלֹהֶיךָ יְהוָה בַּיּוֹמָאמֶר אֲלֵיוֹ יְהוָה (מזה) [מִה־נִּהְיֶה] בְּיַדְךָ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיִּהְיֶה לַנְּחֹשׁ וַיִּגַּס מֹשֶׁה מִפְּגִיו ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יְדְךָ וְאַחֲזוּ בַּזַּנְבֹּב וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֹק בָּו וַיִּהְיֶה לַמַּטֵּה בְּכַפּוֹ הַ לְמַעַן יֵאֱמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֱלֹהֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב (שמות ד, א-ה)

הקטע מתאר את השיחה בין ה' למשה ועובר חליפות מתיאור המספר לדברי הדמויות. את פסוקית התכלית **למען יאמינו...**, הבאה בסוף הקטע ללא חלקי המשפט העיקריים (שהרי אין היא משלימה את **ויהי למטה בכפו**), ישלים הקורא – או שמא 'הצופה' – בנקל.⁶³

דוגמה נוספת אפשר למצוא בדברי משה ואהרן לבני ישראל לאחר שהתלוננו על סיר הבשר שהיה להם במצרים. קל לשער שהתלונות החוזרות של בני ישראל 'מעצבנות' את משה ואהרן, ובתשובתם ניכרים כעסם והתרגשותם. הינה הפסוקים:

(31) ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרֹב עֲרֹב וַיַּדְעֹתֶם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם ז וּבָקֵר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֹנְתֵיכֶם עַל־יְהוָה וַנַּחֲנוּ מָה כִּי (תלוננו) [תלינו] עֲלֵינוּ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת יְהוָה לָכֶם בְּעָרֹב בְּשָׁר לְאָכַל וְלָחֶם בְּפִקֹּר לְשַׁבֵּעַ בְּשָׁמְעַע יְהוָה

⁶² רד"ק מציין זאת: 'וזה היה כשכלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט'.

⁶³ כך פירש רמב"ן בפסוק ה: 'פתרונו שיאמינו בעשותך כן לפניהם, ויקצר הכתוב בזה כי ידוע כי על מנת שיעשה כן לפניהם ויאמינו בו יראנו נפלאות'.

אֶת־תְּלַמְּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מְלִינֵם עָלָיו וְנַחֲנוּ מָה לֹא־עָלִינוּ תְּלַמְּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה (שמות טז, ו)–

(ח)

פסוק ח נפתח בפסוקית תיאור זמן, ואחריה לא בא עיקר המשפט (לא סביר שהיחידה ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כי על ה' מביעה את עיקרי המשפט, כי היא אינה קשורה לפסוקית תיאור הזמן). גם החזרה על הטענה שאין להפנות את התלונות למשה ואהרן ('ונחנו מה'), וגם הקשר שבין המשלימים ערב ובקר⁶⁴ ובין המשפטים התוכפים מעוררים תשומת לב למבנה התחבירי של יחידת השיח הזו.

הרטום מציע שעיקרי המשפט כבר הופיעו בפסוקים הקודמים, כלומר יש לקרוא את הפסוקים

כך:

בַּתַּת ה' לְכֶם בְּעָרֵב בְּשׂוֹר לְאָכַל וְלֶחֶם בַּבֶּקֶר לְשִׁבְעַ בְּשִׁמְעַ ה' אֶת תְּלַמְּתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מְלִינֵם עָלָיו

(פסוקית תיאור זמן)

וַיִּדְעֶתֶם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְרֵאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה' בְּשִׁמְעוֹ אֶת תְּלַמְּתֵיכֶם עַל ה' (עיקרי

המשפט)

ונחנו מה כי תלינו עלינו? לא עלינו תלנתיכם כי על ה'

הפסוקים ה'מעורבבים', בהם היחידות הקטועות והחזרות, מבטאים היטב את התגובה הרגשית של משה ואהרן. גם כאן היטיב אפוא הסופר לבטא את סערת הרגש של הדוברים.

בהסבר שהסבירו בני שניים וחצי השבטים לנשיאי השבטים האחרים על בניית המזבח הנראה למרחוק שבנו (יהושע כב, כב–כט), נשנו כמה רכיבים ונשמטו כמה רכיבים, והקטועים שנוצרו מעידים על רמת ההתרגשות של הדוברים.

הינה דוגמה להשמטת מילת התנאי **אם**:

(32) לְבָנוֹת לְנוֹ מִזְבֵּחַ לְשׁוֹב מֵאֶחָדֵי יְהוָה וְאִם־לְהַעֲלֹת עָלָיו עֹלָה וּמִנְחָה וְאִם־לְעֲשׂוֹת עָלָיו זִבְחֵי

שְׁלָמִים יְהוָה הוּא יִבְקֹשׁ. (יהושע כב, כג)

בשני האיברים הבאים באה מילת התנאי **אם**, כלומר בני שניים וחצי השבטים טוענים שאם יפעלו בניגוד לרצון ה', ה' יבוא איתם חשבון. מדוע נשמטה מילת התנאי מן האיבר הראשון? לדעתי גם השמטה זו יכולה לרמז על מאפיינים של לשון דבורה המחיים את הטקסט, כי אפשר שהיא מרמזת להבעת שאלה או

⁶⁴ ראו לדוגמה את דבריו של אבן עזרא על אתר.

תמיהה באמצעות הנגנה ולא באמצעות מילת תנאי מפורשת, וזו הבעה שכיחה בלשון הדבורה. המשיבים פותחים בהנגנת ההבעה ואחר מתעשתים ועוברים להבעה סדורה. במשפט הזה נשמט גם רכיב מודלי – פועל או שם עצם⁶⁵ – וגם את ההשמטה הזו אפשר לייחס ללשון הדבורה המחיה את האירועים. גם השימוש בחזרה על צירוף – בכוחו להחיות את הטקסט. הצירוף החוזר מחזיר את הקורא לרצף הדברים שנקטע בין שהצירוף הקוטע נזכר בכתוב [כמודגם לעיל בדוגמה (26)] ובין שאינו נזכר. הינה השיחה בין מלאך ה' להגר:

(33) וַיֹּאמֶר הַגֵּר שִׁפְתַי שְׂרִי אֵי־מַנְהָ בָּאת וְאַנְהָ תִּלְכִי

וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שְׂרִי גְבַרְתִּי אֲנֹכִי בְרַחַת

וַיֹּאמֶר לָהּ מִלְאָךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבַרְתְּךָ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדָיָהּ

וַיֹּאמֶר לָהּ מִלְאָךְ יְהוָה הֲרַבָּה אַרְבָּה אֶת־זַרְעֲךָ וְלֹא יִסְפָּר מֶרֶב

וַיֹּאמֶר לָהּ מִלְאָךְ יְהוָה הֲגָדָה הִגָּדָה וְיִלְדָתְךָ בְּנוֹ וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמְעָאל... (בראשית טז, ח–יב)

את שיקוליו של הסופר אם לפרט את כל פרטי האירוע אם לאו אפשר רק לשער. אבל משהחליט שלא לפרט את כל הפרטים, הוא סימן לקורא באמצעות החזרה שעליו להשלים פרטים שהושמטו. לדוגמה, הקורא יכול לשער שהגר הגיבה על דברי המלאך במלל או במחוות גוף,⁶⁶ ולכן נדרשה החזרה. אולי החזרה מרמזת שהגר התריסה כנגד דברי המלאך, והוא נאלץ להפציר בה לשוב.⁶⁷

⁶⁵ מצודת דוד מוסיף את המילה כוונה – 'אם הכוונה הייתה לבנות...'; הרטום מוסיף רצון – 'אם היה ברצוננו לבנות...'

⁶⁶ מחוות גוף משמשות תדיר בשיחה בכל לשון, ובכוחן לייתר מילים. לדעתי הסגנון המקראי מחיה את הסיפור ומאפשר לקורא 'לצפות' באירועים כצופה במחזה. רוטנברג מנה ברשימת הכללים שלו כלל המכונה 'השמטת משפט תנועה' שעל פיו באים במקרא משפטים החסרים רכיבים שהובעו בתנועות גוף (רוטנברג, תשל"ט, עמ' 77–78). השמטה הנובעת ממחוות גוף מאפיינת משפטי תנאי, בהם משפטי שבועה. ראו גם דיון בשימוש של רש"י בכלל 'מקרא קצר' במשפטי תנאי שחסר בהם הסיפה (גמליאל, תש"ע, עמ' 180–181). קוגוט (תש"ס, עמ' 22–23) חולק על רוטנברג הן במונח שטבע לתופעה הן בהשלמות שהוא מציע, אבל גם הוא מדגים את השמטת הסיפה במשפטי תנאי. ויינפלד מראה שתופעות דומות מצויות בספרות המזרח הקדום. למשל, גם בספרות האכדית חסר רכיב העונש במשפט שבועה, והוא מובע במחוות גוף שהחווה הנשבע (מצוטט אצל רוטנברג, תשל"ט, עמ' 186–187).

⁶⁷ גם הרטום (1960, על אתר) משלים תגובות של הגר בשיחה – הוא מסביר שהחזרה נדרשה כי הגר הביעה פקפוק. החזרה על הצירוף עוררה גם את תמיהתו של רש"י והוא הסביר שהיו באירוע כמה מלאכים, וכל אמירה הייתה של מלאך אחר.

5. דברי חתימה

תיארתי תופעה שכיחה למדי – קיטוע בתחביר לשון המקרא – הבאה לידי ביטוי בנדידת רכיבים ממקומם הצפוי, השמטת רכיבים צפויים וחזרה על רכיבים. טענתי שהקיטוע מלמד שהטקסט המקראי שימר מאפיינים של לשון דבורה, בהם תסמיכים הקוטעים את הרצף ומימוש מהיר של ציפיות הנמען. הראיתי גם שהמבנים האלה משמשים אמצעי ספרותי – הם מחיים את הסיפור ומאפשרים לקורא לחוות את האירועים כצופה במחזה. מכאן שהסופר המקראי הפליא לרקום יצירה שיש בה מסרים המשתקפים בתוכן, ומסרים המשתקפים בדרכי הניסוח, וקריאתה ב'עיניים תחביריות' יכולה לחשוף אותם לפני הקורא. עוד הראיתי שהפרשנים בכל הדורות הכירו את התופעה והסתמכו עליה כדי להציע פרשנות שיש בה כדי לפתור קשיים הנובעים מהתחביר המקוטע. קריאה תחבירית של פסוקי המקרא ושחזור המבנה התחבירי של המשפטים יכולה לשמש אפוא כלי חשוב להבנת הטקסט על פי פשוטו.

מקורות

- אבן ג'נאח, י' (תשכ"ד). **ספר הרקמה** (כתאב אללמע) א, מושך בתרגומו העברי של ר' יהודה אבן תיבון (הוציא לאור מיכאל וילנסקי, הביא לדפוס דוד טנא) (מהדורה שנייה). ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- אלבק, א' (תש"ע). עברית לרבדיה בעיני דובר העברית הישראלית – עיון בהתפתחות כללי התחביר. **מים מדליו**, 21, 241–260.
- בורוכובסקי בראבא, א' (2010). **העברית המדוברת: פרקים במחקרה, בתחבירה ובדרכי הבעתה**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- בן יהודה, א' (1948). **מלון הלשון העברית הישנה והחדשה**. ירושלים תל אביב: בן-יהודה – הוצאה לאור לזכר אליעזר בן-יהודה בע"מ.
- ברויאר, י' (תשס"ט). חילופי סגנון בכתיבתו של עגנון על פי "תמול שלשום". בתוך ח' כהן (עורך), **מאתיים וחמישים שנות עברית חדשה** (עמ' 105–142). ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.

----- (תשע"א). ושוב למקראות שאין להם הכרע. בתוך ר"י (זינגר) זר וי' עופר (עורכים), **ישראל** – מחקרים בלשון לזכרו של ישראל ייבין (עמ' 53–63). ירושלים: האוניברסיטה העברית.

גמליאל, ח' (תש"ע). **רש"י כפרשן וכבלשן – תפיסות תחביריות בפירוש רש"י לתורה**. ירושלים: מוסד ביאליק – מרכז בן־יהודה לחקר תולדות הלשון העברית, האוניברסיטה העברית.

גרוסמן, י' (תשס"ח). שבירת מטבעות לשון בסיפור המקראי. **תרביץ, עז, א, 23–44**.

הרטום, א"ש (1960). **ספרי המקרא**. תל אביב: יבנה.

חרל"פ, ל"ר (תשנ"ט). **תורת הלשון של רבי אברהם אבן־עזרא – מסורת וחיידוש**. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

----- (תשס"ג). דרך הקיצור בטקסט המקראי וההשלמות הפרשניות: בין סגנון לתחביר. **בית מקרא, קעב (א), 19–34**.

לבנת, ז', וסלע, מ' (תשנ"ו). האפוזיציה – היחס השלישי? **לשוננו, נט, 57–70**.

לוצאטו, ש"ד (תשכ"ו). **פירוש שד"ל על חמשה חומשי תורה**. תל אביב: דביר.

ליבוביץ, נ' (תשכ"ט). **עיונים חדשים בספר בראשית**. ירושלים: הסוכנות היהודית.

מושבי, ע' (תשס"ט). הקדמת הפוקוס בעברית המקראית. **לשוננו, עא, 35–55**.

מירסקי, א' (תשכ"ב). לשון הדיוט שבמקרא. בתוך: א' אלינר, חמ"י גבריהו, י"א זיידמן (עורכים), **ספר זיידל: מאמרים בחקר התנ"ך** (עמ' 290–293). ירושלים: החברה לחקר המקרא בישראל ע"י קריית ספר.

----- (תשנ"ט). **סגנון עברי, ירושלים: מוסד ביאליק**.

פסברג, ש' (תשע"ט). **מבוא לתחביר לשון המקרא**. ירושלים: מוסד ביאליק.

פריץ, י' (תשכ"ז). **משפט הזיקה בעברית לכל תקופותיה**. תל אביב: דביר.

קאסוטו, מ"ד (תשל"ד). **פירוש על ספר בראשית**. ירושלים: מאגנס, האוניברסיטה העברית.

----- (תשכ"ט). **פירוש על ספר שמות**. ירושלים: מאגנס, האוניברסיטה העברית.

קדרי, מ"צ (תשמ"א). **ש"י עגנון רב סגנון**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.

קוגוט, ש' (תש"ם). לדרכי החשיפה, ההגדרה והתיאור של כללים תחביריים של לשון המקרא. **לשוננו, מד, 12–23**.

- (תשנ"ו). המקרא בין טעמים לפרשנות. ירושלים: מאגנס.
- (תשס"ב). המקרא בין תחביר לפרשנות – סוגיות בתחביר המקרא באספקלריה של הפרשנות היהודית הקלאסית. ירושלים: מאגנס.
- קויפמן, י' (1963). ספר יהושע. ירושלים: הוצאת קריית ספר והחברה לחקר המקרא בישראל.
- רוטנברג, מ' (תשל"ט). כללי תחביר נעלמים של לשון המקרא. תל-אביב: רשפים.
- שורצולד (רודריג), א' (תשס"ה). מגמות בעברית בת זמננו. בתוך: נ' נבו וע' אולשטיין (עורכות), השפה העברית בעידן הגלובליזציה (עמ' נט-פא). ירושלים: מאגנס.
- (2010). בין לשון המקרא ללשון ימינו. העברית, 58, 203-220.
- שראל, צ' (תשנ"ה). האם קיימת שונות לשונית-משלבית בין הסיפר ובין הדיאלוג בסיפור המקראי? דפים, 26, 138-156.
- Brown, F., Driver, S. R. & Briggs, C. A. (1907). *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*. Oxford: Clarendon press.
- Gottstein, M. H. (1949). Afterthought and the Syntax of Relative Clauses in Biblical Hebrew. *JBL*, 68, 35-47.
- E. Kautzsch (ed.) (1910). *Gesenius' Hebrew Grammar*, 2nd English Edition, Revised by A. E. Cowley, Oxford: Clarendon press
- Holmstedt, R. D. (2001). Headlessness and Extraposition: Another Look at the Syntax of אשר. *Journal of Northwest Semitic Languages*, 27, 1, 1-16.
- (2014). Critical at the Margins: Edge Constituents in Biblical Hebrew, *KUSATU*, 17, 109-156.
- Driver, S. R. (1890). *Notes on the Hebrew Text of the Books of Samuel*. Oxford: Clarendon Press.
- Waltke B. K. & O'connor, M. (1990). *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.

Joüon, P., & Muraoka, T. (1996). *A Grammar of Biblical Hebrew*. Roma: Editrice Pontificio Istituto biblico.

Moshavi, A. (2010). *Word order in the Biblical Hebrew finite clause: A syntactic and pragmatic analysis of preposing*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.

----- (2013). Word Order, Biblical Hebrew. In: G. Khan (ed.), *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, vol. 3, 991–998. Leiden: Brill.

Smith, H.P. (1961). *A critical and exegetical commentary on the books of Shmuel*. Edinburgh: T. & T. Clark.

Skinner, J. (1956). *A critical and exegetical commentary on Genesis*. Edinburgh: T. & T. Clark

Polak, F. H. (1998). The Oral and the Written: Syntax, Stylistics and the Development of Biblical Prose Narrative. *JANES*, 26, 59–105.

----- (2003). Style is more than the person: sociolinguistics, literary culture and the distinction between written and oral narrative. In: Ian Young (ed.) *Biblical Hebrew; Studies in Chronology and Typology* (pp, 38–103). London: T & T Clark International.

Zewi, T. (1999). Interrupted Syntactical Structures in Biblical Hebrew. *Zeitschrift für Althebraistik*, 12 ,95–83.

Schwarzwald (Rodrigue), O. (2006). The Linguistic Unity of Hebrew: Colloquia Trends and Academic Needs. *Materia Guidaica* , XI, 1–2 , 368–355.